

Sağlık Turizmi Araştırmalarının (WoS) Bibliyometrik Haritalama Yöntemiyle İncelenmesi

Examining Health Tourism Researches (WoS) By Bibliometric Mapping Technique

Harun ÇALHAN*

ÖZ

Bu çalışmanın temel amacı, Web of Science veritabanında sağlık turizmi alanında yayımlanan makalelerin bibliyometrik yapısının ve ağ haritalarının belirlenmesidir. Web of Science veritabanının konu alanında, "health touris*, medical touris*, thermal touris*, spa touris*, wellness touris*, senior touris*, elderly touris*, disabled touris*" anahtar kelimeleri ile makale araması yapılmıştır. Çalışma kapsamında konu ile ilgili 1975-2024 yılları arasında yayımlanmış 8.740 adet makale tespit edilmiş ve makalelerin tümü analize tabi tutulmuştur. Sağlık turizmi konusundaki makaleler VOSviewer programı kullanılarak yıl, anahtar kelimeler, başlıca makaleler, en çok atıf alan ve en çok makalesi olan yazarlar, dergiler, üniversiteler, ülkeler ile yazarların, makalelerin, dergilerin ve üniversitelerin ortak atıf durumları bibliyometrik analiz yöntemiyle incelenmiş ve ağ haritalaması yöntemiyle görselleştirilmiştir. Çalışmanın bulguları olarak sağlık turizmi ile ilgili makalelerin 1980 yılı itibarıyla yayımlanmaya başladığı ve 2010 yılından itibaren makale sayısında ciddi artış yaşandığı belirlenmiştir. En üretken yazar J. Synder, en çok atıf alan yazar D. Scott, en fazla makale yayımlayan dergi "Sustainability", en yüksek atıf alan dergi "Tourism Management" olarak saptanmıştır. Ayrıca, makalelerde "health tourism" ve "medical tourism" anahtar kelimelerinden sonra en çok "Covid-19" ve "sustainability" kelimelerine yer verildiği, sağlık turizmi alanında en çok makale üreten ülkelerin ABD, Çin ve Avustralya olduğu tespit edilmiştir.

ANAHTAR KELİMELELER

Sağlık Turizmi, Medikal Turizm, Termal Turizm, Bibliyometrik Haritalama, WoS

ABSTRACT

The purpose of this study is to determine the bibliometric profile and network maps of the health tourism articles that in WoS database. A searching process was held in the category of topic by using "health touris*, medical touris*, thermal touris*, spa touris*, wellness touris*, senior touris*, elderly touris*, disabled touris*" keywords. In the study, 8.740 articles published between 1975 and 2004 were detected and all articles were analyzed using VOSviewer program in terms of publication year, keywords, citation numbers of authors, journals, universities, countries of authors and co-citations of authors, journals and universities. Citation and co-citation networks of the articles were visualized by bibliometric mapping technique. As a result of the study, it is revealed that first health tourism article was published in 1980 and the number of articles is considerably increased after 2010. In addition, it is found that the most productive author is "J. Synder", the most cited authors is "D. Scott" and the most cited journal is "Tourism Management". Moreover, following "health tourism" and "medical tourism", "Covid-19" and "sustainability" are the most used keywords in the articles. Moreover, the most productive countries in terms of publishing health tourism articles are USA, China and Spain.

KEYWORDS

Health Tourism, Medical Tourism, Thermal Tourism, Bibliometric Mapping, WoS

Makale Geliş Tarihi / Submission Date	Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance
24.07.2024	01.10.2024
Atıf	Çalhan, H. (2024). Sağlık Turizmi Araştırmalarının (WoS) Bibliyometrik Haritalama Yöntemiyle İncelenmesi. <i>Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi</i> , 27 (2), 622-640.

GİRİŞ

Dünya nüfusunun sürekli artış göstermesi sağlık sorunlarının çeşitlilik göstermesine ve sağlık maliyetlerinde önemli artışlar yaşanmasına yol açmıştır. Yaşam süresi ve yaşam kalitesinin yükselmesiyle insanlar daha ekonomik ve profesyonel sağlık hizmeti sunan ülkelerde sağlık sorunlarına çözümler aramaktadırlar. Tüm bu gelişmeler sağlık turizmi sektörünün oluşmasını sağlamıştır (Kantar ve Işık, 2014). Ulaşım imkânlarının kolaylaşması, ulaşım araçlarının hızlanması, gelişmiş ülkelerde kişi başına düşen gelirin ciddi düzeyde yükselmesi, insanları uluslararası turizm faaliyetlerine yöneltmiş ve hatta insanların turizmde farklılık arayışı içine girmesini tetiklemiştir. Bununla birlikte, gelişmiş ve zengin ülkelerde sağlık hizmetlerinde uzun bekleme sürelerinin olması, yüksek teknolojiye sahip sağlık sistemlerinin sayısal yetersizliği veya yüksek fiyatlarla sunuluyor olması, daha kaliteli sağlık hizmetlerinin daha uygun fiyatlarla alınmak istenmesi, sağlık hizmeti alırken farklı yerler keşfetme arzusu gibi temel sebepler sağlık turizmi sektörünün hem oluşmasını hem de gelişmesini sağlamıştır (Sağlık Bakanlığı, 2012). Ekonomik gelirin ve yaşam kalitesinin yüksek olduğu gelişmiş ülkelerde alınan hizmetlerde yüksek ücretler istenmesine bağlı olarak sağlık maliyetleri hayli pahalı olmaktadır. Özellikle yaşlı nüfusun sağlık giderleri gelişmiş ülkelerde çok fazla artış göstermektedir (Bulut ve Şengül, 2019). Bu kapsamda, günümüzde gelişmiş ülkelerde yaşlı oranının yükselmesi ve yaşlı bakım hizmetlerinin yüksek maliyetlerde olması uluslararası sağlık turizmine olan ilgiyi arttırmaktadır. Sağlık turizminin gelişmesinde erişilebilirlik, amaca uygunluk, ekonomiklik, kaliteli hizmet, turizm ve destinasyon imkânları gibi faktörler önem arz etmektedir (Özer ve Songur, 2012). Sağlık turizmi Türkiye açısından hem turizmin çeşitlendirilmesi hem de turizmde rekabet edilebilirliğin yükseltilmesi açısından son derece önemli görülen bir turizm çeşididir. Sağlık turizmi Türkiye’de özellikle son yıllarda ciddi gelişim gösteren bir sektör haline gelmiştir (Çalhan ve Arıcı, 2022). Bibliyometrik araştırmalar incelemenin yapıldığı bilim alanının önemini, alandaki gelişmeleri, ileride yapılacak araştırmalarda hangi konuların hangi düzeyde araştırılması gerektiğini ortaya koyması sebebiyle oldukça kıymetlidir. Bunun yanında, bibliyometrik araştırmalar spesifik bir alanda ele alınan çalışmaların hangi değişkenlerin sıklıkla incelendiğini göstermesi bakımından ve ilgili alanda araştırma gerçekleştirecek araştırmacıları buna yönelik olarak yönlendirebilmesi sebebiyle de değerli ve önemlidir (Duran Sanchez vd., 2019; Pickettmaat, Peters ve Bichler, 2019).

Sağlık turizmi olgusu son yıllarda gelişme gösteren bir araştırma konusu haline gelmiştir. Bununla birlikte, sağlık turizmi alanında çalışma sayısının henüz yeterli olmadığı (Şahbaz, Akdu ve Akdu, 2012; Gökmen ve Şapçılar, 2020; Kesin, Horasan ve Çil, 2023), konuya yönelik yeterince araştırma yapılmamış olduğu (Akın, 2021; Üstün ve Demir Uslu, 2022), bu konuda çalışmalar yapılmasına hâlâ ihtiyaç olduğu (Arsezen Otamış ve Yüzbaşıoğlu, 2015; Ergen, 2018; Pirhan ve Eter, 2022) pek çok çalışmada vurgulanmaktadır. Sağlık turizminin alt bileşenleri olan medikal turizm konusunda (Çılgınoğlu, 2023), termal ve spa-wellnes turizmi konularında (Oğuzbalaban, 2019; Doğan ve Baynal Doğan, 2020; Armağan, Kayahan ve Yıldız Özer, 2023; Üner, 2023), yaşlı turizmi konusunda (Doğan, 2023) hala sınırlı/az sayıda çalışma olduğu ve yeni çalışmalara ihtiyaç olduğu da belirtilmektedir. Bu çalışmanın temel amacı sağlık turizmi konusunda sistematik inceleme ihtiyacına yönelik bir çalışma gerçekleştirmektir. Bu amaç doğrultusunda WoS veritabanında sağlık turizmi ve alt bileşenleri olan medikal turizm, termal turizm, spa-wellnes turizmi, yaşlı turizmi ile engelli turizmi konusundaki makalelerin bibliyometrik yöntem ile incelenmesi ve ilişkilere yönelik ağ haritaları ile görselleştirilmesi amaçlanmıştır.

Ulusal literatürde sağlık turizmi alanında WoS veritabanından elde edilmiş veri ile yapılmış bazı bibliyometrik çalışmalar bulunmaktadır. Temizkan, Çiçek ve Özdemir (2015), WoS ve TÜBİTAK veritabanlarında 1991-2014 yılları arasında yayımlanmış 91 Türkçe ve 155 İngilizce olmak üzere toplam 246 makaleyi bibliyometrik yöntemle incelemişlerdir. Doğan ve Baynal Doğan (2020), WoS veritabanında 2000-2019 yılları arasında yalnızca SSCI indekste yer alan dergilerde bir tarama yapmış ve 494 makale üzerinden bir çalışma yürütmüştür. Seyhan ve Özzyebecktaş (2021) WoS veritabanında 1975-2019 yıllarını kapsayan, “health tourism” ve “medical tourism” arama kelimeleri ile tarama yapmış ve 879 makale üzerinden bir inceleme yürütmüştür. Orhan (2022) WoS veritabanında 1997-2021 yılları arasında sadece “health tourism” ve “medical tourism” anahtar kelimeleri ile bir tarama işlemi yapmış ve 1.209 makaleyi incelemiştir. Kazak ve Kazak (2023) ise WoS veritabanında, çalışmalarda sadece “healty tourism” anahtar kelimesi yer alma durumuna göre bir tarama yapmış ve bunun sonucunda türü açıklanmamış 10.962 çalışma üzerinden bir inceleme yapmıştır.

Bu çalışma ise kendinden önceki çalışmalara dayanmakla birlikte, bazı yönlerden önceki çalışmalardan farklılaşmaktadır. Öncelikle, araştırma kapsamında arama kelimeleri konuyu her yönüyle kapsayacak şekilde geniş tutulmuştur. Bu bağlamda, WoS veritabanında; “health touris*”, medical touris*, thermal touris*, spa touris*, wellness touris*, senior touris*, elderly touris*, disabled touris*” arama kelimeleri ile detaylı bir

tarama işlemi yürütülmüştür. Kapsayıcılık düzeyini arttırmak açısından arama kategorisi başlık (title) yerine konu (topic) olarak tercih edilmiştir. Dahası, “touris*” şeklinde yıldızlı arama kelimeleri kullanmak suretiyle WoS veritabanının konu alanında arama yapıldığında “tourism, tourist, touristic” kelimeleri arama içine dâhil olmakta, böylelikle daha kapsamlı bir arama gerçekleştirilmektedir. Bu çalışmada 01.01.1975 ile 01.01.2024’e kadar yayımlanmış tüm çalışmalar araştırmaya dâhil edilmiştir. Çalışma çerçevesinde SSCI, SCI Expanded, A&HCI ve ESCI indeksleri seçilmiş ve bu indekslerde yer alan dergilerde İngilizce olarak yayımlanmış 8.740 makale belirlenmiştir. Tüm makaleler araştırmaya dâhil edilmiş ve Wosviewer programı ile analiz edilmiştir. WoS veritabanında belirlenen makaleler; yayın yılı, anahtar kelimeler, en yüksek sayıda yayın yapan ve atıf alan yazarlar, dergiler, üniversiteler, ülkeler ile yazarların, dergilerin, üniversitelerin ortak atıf durumları gibi parametreler çerçevesinde incelenmiştir. Kapsamı geniş tutulan bu çalışmanın ortaya koyduğu bulguların alan yazına ve ileride yapılması muhtemel araştırmalara yol gösterici mahiyette olduğu değerlendirilmektedir.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Sağlık Turizmi

Bireylerin belirli bir amaç çerçevesinde yaptığı seyahatler ve gittikleri yerdeki geçici konaklamaları turizm kapsamında değerlendirilmektedir. Günümüzde insanlar sağlık konusunda, sadece kendi ülkelerinin imkânlarıyla sınırlı kalmayıp diğer ülkelerdeki sağlık sistemlerini ve sağlık uygulamalarını araştırmakta, en kaliteli hizmeti en iyi fiyata alabilecekleri sağlık paketlerini bulmaya çalışmaktadır. Bu amaç doğrultusunda yapılan seyahat, konaklama ve diğer turizm aktivitelerine katılım sağlık turizmi olarak adlandırılmaktadır (Aydm, 2012). Sağlık turizmi, tarih öncesi çağlardan bu yana insanların kalabalık yerleşim yerlerinden uzaklaşıp başka yerlerdeki doğal kaynaklara giderek kendilerine dönme, zihnini dinlendirme, şifa bulma gibi sağlık ihtiyaçlarını karşıladıkları turizm hareketi olarak açıklanmaktadır (Özkurt, 2007). İnsanların sürekli yaşadığı yerden başka bir yere sağlık elde etmek amacıyla gitmesi, koruyucu, önleyici, tedavi ve rehabilite edici sağlık hizmetlerini alması sağlık turizmi olarak adlandırılmaktadır (Özsarı ve Karatana, 2013; Bozca, Kırarç ve Kırarç, 2017). Hastaların ve refakatçilerinin tedavi amacıyla başka bir ülkeye, bölgeye, şehre gitmeleriyle başlayan sağlık, konaklama, yeme-içme, gezme, eğlenme gibi temel turizm aktivitelerini kapsayan ve tedavilerinin ardından sürekli yaşadıkları yere geri dönmesiyle tamamlanan süreç sağlık turizmi olarak ifade edilmektedir (Tontuş, 2018). Sağlık sebebiyle yapılan seyahatler ve geçici konaklamalar sağlık turizmi kapsamında ele alınmaktadır (Özer ve Songur, 2012).

Sağlık amacıyla yapılan seyahatler tarihsel açıdan yeni bir olgu değildir. İnsanların geçmiş dönemlerden itibaren sağlık amacıyla seyahatler gerçekleştirdiği bilinmektedir. Antik çağlardan beri insanlar sağlık ve şifa arayışı içinde buldukları yerden başka yerlere seyahat etmişlerdir (Demir, 2020). Zaman içinde insanlar sağlık için hep arayış içinde olmuş, kaplıcalar, şifalı ve mineralli suların yararlanmış, sağlık ile ilgili yapılar inşa etmişlerdir. Bu kapsamda sağlık turizminin, antik dönemlerde tedavi için yapılan yer değiştirmelere kadar dayanan bir tarihi olduğu ifade edilebilir (Gülenç, 2023). Sağlık amaçlı seyahatlerin kökeninin çok eski dönemlere uzandığı, M.Ö. 4.000’lerde kent yaşamına geçen Sümerlilerle beraber sağlık amaçlı bulunan yerden başka bir yere olan hareketliliğin başladığı belirtilmektedir. Arkeolojik bulgular, Sümerlilerin ilk sağlık tesislerini sıcak su kaynaklarının etrafına kurduğunu ve bugünkü manada sağlık turizmi kapsamında bazı temel hizmetlerin o dönemlerde verilmeye başlanmış olabileceğini ortaya koymaktadır (Kuşat ve Esen, 2022). Antik Yunan’da sağlık amacıyla Asklepios için Epidauria’ya seyahatler yapıldığı, Romalıların ise sağlık için termal kaplıcalar yaptığı belirtilmektedir (Demir, 2020). 15-17. yüzyıllar arasında dönemin zenginlerinin şifa arayışı için kaplıca ve mineralli suların olduğu bölgelere seyahatler yaptıkları, en kaliteli sağlık merkezlerinde hizmet almak için seyahat ettikleri belirtilmektedir. 18. ve 19. yüzyıllarda kaplıca merkezlerinin kurulduğu, böylelikle sağlık amaçlı seyahatlerin arttığı ifade edilmektedir. Sağlık turizmi, bir ekonomik sektör olarak esasen 20. yüzyılda gelişmiştir (Kördeve, 2016). İnsanların sağlık amaçlı seyahatlerinin teknoloji ve ulaşım imkânlarında yaşanan gelişmelere bağlı olarak ciddi düzeyde artması, son yüzyılda sağlık turizmi olgusunun hızla gelişmesini sağlamıştır.

Gelişmekte olan ülkelerde yaşayan insanlar, önceleri daha kapsamlı ve daha nitelikli sağlık hizmeti almak amacıyla gelişmiş ülkelere gitmişlerdir. Gelişmekte olan ülkeler günümüzde küreselleşmeyle beraber sağlık ve bilgi-iletişim teknolojilerinde yaşanan yeniliklere uyum sağlamış olarak, sağlıkta dönüşüm projeleriyle sağlık hizmetinde gelişmiş ülkelerle yarışır hale gelmiştir. Teknoloji ve bilgiye erişimin kolaylaşması beraberinde insanların daha kaliteli sağlık hizmetini başka ülkelerde daha uygun fiyatlara alabileceğini öğrenmesini sağlamıştır. Ayrıca, gelişmekte olan ülkelerin sağlık turizmini önemli bir ekonomik sektör olarak görmesiyle bu alanda yatırım yapması, sağlık turizminde uluslararası rekabetin artmasını tetiklemiş ve sağlık turizminde öncü destinasyonların değişmesini beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda 21. yüzyılın başlarından itibaren sağlık turizminin yönü gelişmiş ülkelere doğru değişmiştir (Kantar ve Işık, 2014).

Günümüzde küreselleşme ve dijitalleşmeyle beraber tüm bilgilerin insanların önüne serilmesi modern yaşamın kolaylıklarından yararlanan insanların dijital, monoton ve hareketsiz bir yaşam tarzı içine gömülmesine sebep olmuştur. Bu hareketsiz yaşam tarzı ve sağlıksız gıdaların tüketimi insanlarda kronik hastalıkların ortaya çıkmasını ve obezite sorunlarının artmasına yol açmıştır. Bu gelişmelere bağlı olarak özellikle zengin ülkelerdeki sağlık göstergelerinin yıllar içinde düşmeye başlaması insanları panikletmiş ve sağlık hizmetleri alma, sağlığı sürdürme amacıyla arayışa girmelerine sebep olmuştur (Sharma, Rao ve Pathi, 2015). İnsanlar kaliteli sağlık hizmeti almak için araştırma yapmaya başlamışlar ve sağlık amaçlı seyahatler gerçekleştirmek suretiyle sağlık turizminin öneminin her geçen gün artmasını sağlamışlardır. Ayrıca sağlık, ülkeler için önemli bir gelişmişlik düzeyi göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Gelişmiş ülkelerde yaşam standartlarının üst düzeyde olması için insanlar sağlık hizmeti almayı ve bu amaçla başka bölgelere seyahat etmeyi önemli bir ihtiyaç olarak görmekteyizler (Kuşat ve Esen, 2022).

Sağlık turizmi faaliyetleri mevcut literatürde medikal turizm, termal turizm, spa-wellness turizmi ile yaşlı ve engelli turizmi şeklinde alt başlıklar altında incelenmektedir (Dikmetaş Yardan, Dikmetaş, Coşkun Us ve Yabana, 2014; Bulut ve Şengül, 2019; Canik ve Güneren Özdemir, 2019; Şengül ve Bulut, 2019). Medikal turizm özellikle 20. yüzyıldan itibaren Avrupalı zenginlerin ve dünyanın farklı coğrafyalarındaki sayılı zenginlerin kendi ülkelerindeki sağlık hizmetlerinde uzun bekleme sürelerinden dolayı başka ülkelere ya da tanınmış hastanelere tıp amaçlı seyahatleriyle başlamıştır (Altsoy ve Taştan Boz, 2019). Medikal turizm, insanların sağlıkları için cerrahi uygulamaları ve diğer tedavi şekillerini hekim aracılığıyla aldıkları sağlık turizmi çeşitlerinin başında yer almaktadır. Medikal turizm insanların tıbbi sağlık hizmeti almak amacıyla buldukları yerden başka bölgelere seyahat etmeleri olarak tanımlanmaktadır (Aydın, Aypek, Aktepe, Şahbaz ve Arslan, 2011). Yabancı bireylerin başka bir ülkede sağlığını geliştirme, iyileştirme anlamında yapılan tüm tıbbi işlemleri medikal turizm olarak tanımlanır. Kalp, böbrek, karaciğer nakilleri, radyoterapi, kardiyovasküler cerrahi işlemleri, tüp bebek uygulamaları, diyaliz tedavileri, göz, diş tedavileri ve plastik cerrahi gibi uygulamalar medikal turizm kapsamında yapılan uygulamalara örnek gösterilebilmektedir (Bulut ve Şengül, 2019). Medikal turizmde Hindistan, Malezya, Singapur, Filipinler, Tayland, Kolombiya, Hong Kong, Brezilya, Arjantin, Bolivya, Kosta Rika, Küba, Meksika, Macaristan, Litvanya, Türkiye, Ürdün, İsrail ve Birleşik Arap Emirlikleri tercih edilen ülkeler olarak sayılabilir (Sevim ve Sevim, 2019; Şengül ve Bulut, 2019).

İlk çağlardan itibaren yerleşim yerlerinin de belirlenmesinde etkili olan sıcak su kaynaklarının önemi insanlık tarihi için büyüktür. Termal turizm, sıcak su kaynaklarının yer üstüne çıkıp kullanılmasıyla gerçekleştirilen bir turizm çeşididir (Dikmetaş Yardan vd., 2014). Günümüzde sanayileşmenin olumsuz sonuçlarından olan çevre kirliliği, rutubetli, gürültülü ortamlar insanların sağlığını olumsuz yönde etkilemekte ve stres, yorgunluk, beslenme bozuklukları gibi modern çağın hastalıklarını ön plana çıkarmaktadır. Bu durum insanların kısa süreyle kent merkezlerinden kaçıp doğaya dönmeye, doğal turizm kaynaklarından, mineralli sularından faydalanmak için kısa süreli seyahatlere çıkmasına sebep olmaktadır (Özbek, 1991). Su terapisi, farklı türden masajlar, aroma terapileri, güzellik, bakım hizmetleri vb. sağlık uygulamaları spa içinde yer alırken, ruhsal, zihinsel bedensel anlamda iyi olmayı sağlayan doğal ürünlerle yapılan her türlü masaj, cilt bakımı uygulamaları wellness kapsamında yer almaktadır. Bu amaç çerçevesinde gerçekleştirilen seyahatler, konaklama ve diğer turizm hizmetlerinden yararlanmalar termal ve spa-wellness turizmi olarak adlandırılmaktadır (Siner ve Torun, 2020).

Batılı ülkelerin çoğu, son yıllarda artan yaşlı nüfusu ve yaşlıların sağlık sorunlarının ekonomiye olan yükünü hafifletmek için sağlık hizmetlerinin bazılarını sağlık sigortası kapsamında çıkarmıştır. Örneğin ABD, sağlık hizmetlerini özel sektöre devretmiştir. Bunun gibi sebepler yaşlı nüfusun bir arayış içine girmesine neden olmuş ve kaliteli sağlık hizmetini uygun fiyatlara almak için diğer ülkelere seyahat etmesine neden olmuştur. Ülkeler için rekabet ortamı oluşmasını sağlayan bu hareketlenmeler yaşlı turizmi sektörünün ortaya çıkmasını sağlamıştır (Bölüktaş, 2020). Yaşlı turizmi, bakım ve rehabilitasyon amacıyla yaşlı turistlerin seyahatleri ile gittikleri destinasyonda verilen sağlık ve diğer turizm hizmetlerini kapsamaktadır (Özer ve Songur, 2012). Görme, işitme ve diğer fiziksel engeli olan kişilere yönelik sunulan, belirli hizmet standartları olan, engelli ve yakınlarının yaptığı seyahatler ve konaklamaları içeren turizm faaliyetleri engelli turizmi olarak tanımlanmaktadır (Baynal Doğan, Doğan ve Baynal, 2020). Sağlık kapsamında seyahat eden engelliler için özel bakım hizmetleri klinik otellerde ve rehabilitasyon merkezlerinde sunulmaktadır (Kantar ve Işık, 2014).

1.2. Sağlık Turizmi Konusunda Bibliyometrik Çalışmalar

Literatür incelendiğinde sağlık turizmine yönelik farklı zaman dilimlerini kapsayan, farklı veritabanlarını esas alan ve farklı disiplinlerde yürütülmüş çalışmalar olduğu görülmektedir. Google Scholar ve DergiPark

Akademik veritabanlarında sağlık turizmine yönelik makaleleri ve bildirimleri bibliyometrik yöntemle inceleyen çalışmalar (Gökmen ve Şapçılar, 2020; Akın, 2021; Pirhan ve Eter, 2022), YÖK Tez Merkezi veritabanındaki sağlık turizmi konusundaki lisansüstü tezleri inceleyen çalışmalar (Canik ve Güneren Özdemir, 2019; Kesin, Horasan ve Çil, 2023) olduğu görülmüştür. Ayrıca, medikal turizme yönelik bibliyometrik çalışmalar (Çolakoğlu, Altun ve Kıykaç, 2019; Sarıkaya ve Yılmaz, 2021; Konak, 2022), termal turizme yönelik çalışma (Oğuzbalaban, 2019), wellness turizmine yönelik çalışmalar (Üner, 2023; Armağan, Kayahan ve Yıldız Özer, 2023), yaşlı turizmine yönelik çalışma (Doğan, 2023) ve engelli turizmine yönelik bibliyometrik çalışmalar (Aksöz ve Yücel, 2020; Arman ve Bulgan, 2022) olduğu görülmüştür.

Ulusal literatürde sağlık turizmine yönelik WoS veritabanından elde edilmiş veri ile yapılmış bibliyometrik çalışmalar da olduğu görülmüştür. Temizkan, Çiçek ve Özdemir (2015) sağlık turizmi alanında 1991-2014 yılları arasında yayımlanmış 91 Türkçe ve 155 İngilizce olmak üzere toplam 246 makaleyi bibliyometrik yöntemle incelemişlerdir. Yazarlar, sağlık turizmi alanında yayımlanan makalelerin en fazla 2011 yılında olduğunu, makalelerde araştırma yöntemi olarak görgül çalışmaların daha fazla olduğunu, makalelerin çoğunun çok yazarlı olduğunu, yazarların çalıştıkları alan bakımından sırasıyla tıp ve turizm alanında olduklarını tespit etmişlerdir. Ayrıca, en üretken kurumun “Simon Fraser University (Kanada)” olduğunu, en fazla makale yayınlayan derginin “Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi” olduğunu, makalelerin sağlık turizmi alt konularından tıbbi tedavi ve termal konusu üzerine yoğunlaştığını ortaya koymuşlardır.

Doğan ve Baynal Doğan (2020) WoS veritabanında 2000-2019 yılları arasında SSCI indekste yer alan dergilerde medikal turizm, termal turizm, spa-wellness turizmi, yaşlı ve engelli turizmi” konularına yönelik yayımlanmış 494 makale üzerinden bir bibliyometrik çalışma yürütmüştür. Yazarlar, makale sayısının 2010 yılından itibaren hızla arttığını, en çok makalenin 2019 yılında yayımlandığını, makalelerin çoğunun iki veya daha fazla yazarlı olduğunu, en fazla yayın yapılan konunun medikal turizm olduğunu, en çok atfın 2011 yılında yapıldığını, en fazla yayın yapan derginin “Tourism Management”, “Journal of Travel and Tourism Marketing” ve “Social Science and Medicine” dergisi olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca, en fazla makalenin sosyal bilimler alanında hazırlandığını, en çok atıf alan makalelerin sırasıyla Connell (2006), De Arellano (2007) ve Han ve Hyun (2015) olduğunu, en üretken ülkelerin İngiltere, ABD ve Hollanda olduğunu, en çok kullanılan anahtar kelimelerin medikal turizm, sağlık turizmi, wellness turizmi ve engelli turizmi olduğunu, ortak atıf ve en yüksek bağlantı gücüne sahip öncü dergilerin “Tourism Management”, “Journal of Travel Tourism Marketing” ve “Social Science and Medicine” olduğunu belirlemişlerdir.

Seyhan ve Özzyebektaş (2021) WoS veritabanında 1975-2019 yıllarını kapsayan, “health tourism” ve “medical tourism” arama kelimeleri ile tarama yapmış ve 879 makale üzerinden “biblioshiny” programı kullanarak bir inceleme yürütmüştür. Yazarlar ilgili konuda ilk çalışmanın 1997 yılında yayımlanmış olduğunu, 2005 yılından itibaren yükseliş trendine girildiğini ve en çok çalışmanın 2019 yılında yayımlanmış olduğunu tespit etmişlerdir. Yazarlar en üretken araştırmacıları sırasıyla J. Snyder (45 makale), V.A. Crooks (42 makale) ve R. Johnston (26 makale) olarak, en çok atıf alan çalışmaları Connell (2006), Han ve Hyun (2015) ve De Arellano (2007) şeklinde, en etkili dergileri “Tourism Management”, “Social Science & Medicine” ve “Journal of Travel and Tourism Marketing” şeklinde, en üretken kurumları “Simon Fraser Üniversitesi”, “Alberta Üniversitesi” ve “Minnesota Üniversitesi” olarak belirlemişlerdir. Bununla birlikte en üretken ve en çok atıf alan ülkeleri sırasıyla ABD, Kanada ve İngiltere şeklinde, en sık tekrarlanan anahtar kelimeleri “medical tourism”, “health tourism” ve “tourism” olarak tespit etmişlerdir.

Orhan (2022) WoS veritabanında 1997-2021 yılları arasında “health tourism” ve “medical tourism” anahtar kelimeleri ile bir tarama işlemi yapmış ve 1.209 makaleyi bibliyometrik yöntemle incelemiştir. Yazar, çalışmaların 2009 yılından sonra artış gösterdiğini, en üretken ve en çok atıf alan yazarları sırasıyla J. Snyder (44 makale), V.A. Crooks (41 makale) ve R. Johnston (28 makale) olarak, en çok atıf alan çalışmaları Connell (2006), Connel (2013) ve Crooks (2010) şeklinde, en çok çalışma yayımlayan ve en çok atıf alan dergileri “Tourism Management”, “Social Science & Medicine” ve “Journal of Travel and Tourism Marketing” şeklinde belirlemiştir. Ayrıca yazar, ilgili konuda en üretken ülkelerin ABD, Kanada ve İngiltere olduğunu, en çok tekrarlanan anahtar kelimelerin “medical tourism”, “health tourism”, “tourism”, “globalization” ve “India” olduğunu tespit etmiştir.

Kazak ve Kazak (2023) WoS veritabanında, 2012-2023 yılları arasında yayımlanan çalışmalarda sadece “healty tourism” anahtar kelimesinin yer alma durumuna göre bir tarama yaptıklarını ve bunun sonucunda türünü açıklamadıkları 10.962 çalışma tespit ettiklerini belirtmişlerdir. Yazarlar belirledikleri bu çalışmaları bibliyometrik yöntemle incelemişlerdir. Yazarlar, ilgili konuda ilk çalışmanın 1984 yılında yayımlandığını, çalışmalarda en çok tekrarlanan anahtar kelimelerin “Covid-19”, “tourism”, “medical tourism”, “physical activity” ve “health” olduğunu, en üretken yazarların sırasıyla H. Han, J.A. Hipp, X. Lu, M.F. Floyd ve L.R. Larson olduğunu, en çok atıf alan yazarların ise M.C. Hall, S. Gossling, H. Han, M.F. Floyd ve M. Uysal

olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca yazarlar, en çok atıf alan dergileri sırasıyla “Tourism Management” ve “International Journal of Environmental Research and Public” şeklinde ve en üretken ülkeleri sırasıyla ABD, Çin, İspanya ve Avustralya olarak tespit etmişlerdir.

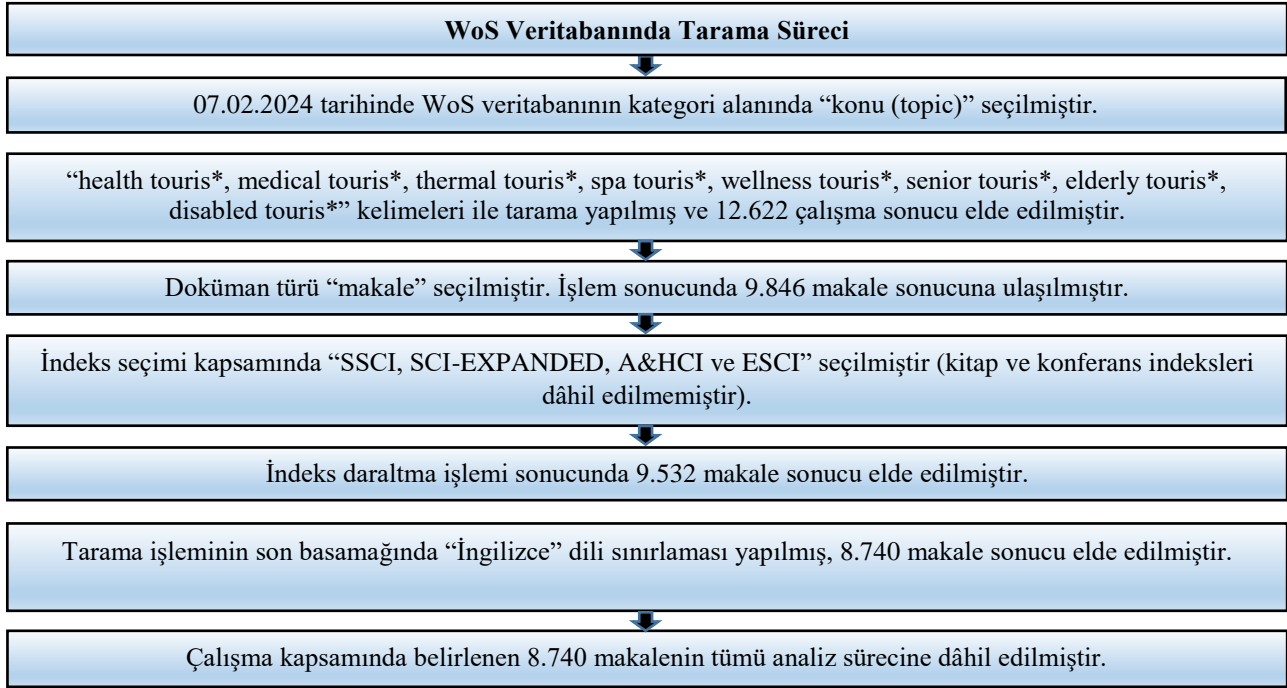
Bu çalışmanın, önceki çalışmalara dayanmasıyla birlikte, tarama sürecinde kullanılan anahtar kelimelerin çeşitliliği, anahtar kelimelerin kapsayıcılığı, incelenen yılların daha geniş bir zaman dilimini esas alması ve ele alınış usulü yönüyle diğer çalışmalardan farklılaştığı söylenebilir.

2. YÖNTEM

Bibliyometrik analiz, son yıllarda sosyal bilimlerde araştırmalarında büyük bir popülerlik kazanmıştır. Bu popülerliği, Vosviewer gibi bibliyometrik yazılımların, Scopus ve WoS gibi bilimsel veritabanlarının ilerlemesine, kullanılabilirliğine ve erişilebilirliğine dayandırmak oldukça mümkündür. Sosyal bilimlerde araştırmalarında bibliyometrik analizin popüleritesi geçici bir durum değil, daha ziyade büyük miktardaki bilimsel veriyi işleme ve büyük araştırma etkisi yaratma hususundaki faydasının bir yansıması olarak değerlendirilebilir (Donthu, Kumar, Mukherjee, Pandey ve Lim, 2021). Bibliyometrik analiz yöntemi, belirli bir konuda yayımlanmış makaleleri matematiksel yöntemlerle nicel olarak analiz etmeyi esas alan istatistiksel bir yöntem olarak tanımlanmaktadır (Kazak ve Kazak, 2023). Bibliyometrik yöntem, Scopus veya WoS veritabanlarındaki bilimsel makalelerin bulguları yoluyla belirli bir alandaki global araştırma meylini kavramayı esas alan bir araştırma yaklaşımıdır (Alsharif, Salleh ve Baharun, 2020). Sistematik analiz, bibliyometrik analiz ile oldukça yakındır. Pek çok araştırmacı sistematik analizleri bilimsel sürecin ayrılmaz bir parçası şeklinde değerlendirmektedir. Sistematik bir inceleme, genellikle hedeflenen bir alandaki alan yazının tüm yönleriyle belgelenmesi şeklinde bir fayda sağlar. Bibliyometri yöntemi pek çok değişik bağlamlarda yararlanılan analitik bir araçtır. Atıfların geleneksel ölçümünden bir alandaki sorunlu konuların belirlenmesine kadar uzanmaktadır. Artan mevcut verilerin bibliyometri yöntemiyle analiz edilmesi, bilimsel gelişiminin, bilimsel işbirliklerinin ve bilimsel sıralamaların güvenilir şekilde haritalanmasını mümkün kılmaktadır (Ellegaard, 2018). Akademisyenler bibliyometrik analizi, makalelerin ve dergilerin performanslarında zuhur eden eğilimleri, işbirliklerini, araştırma ortaklıklarını belirlemek ve mevcut alan yazındaki belirli bir alanın birikimsel yapısını ortaya koymak amacıyla kullanmaktadırlar. Bibliyometrik analiz, büyük hacimli yapılandırılmamış verileri titizlikle anlamlandırmada, birikimli bilimsel bilginin ve köklü alanların farklılıklarını ortaya çıkarmada ve haritalamada fayda sağlamaktadır (Donthu vd., 2021).

Bu çalışmanın temel amacı, WoS veritabanının konu alanında sağlık turizmi ve alt türleri olan medikal turizm, termal turizm, spa-wellness turizmi, yaşlı ve engelli turizmi konusunda yayımlanmış makalelerde zamana göre nasıl değişim olduğunu ve alandaki gelişme düzeyini istatistiksel yöntemlerle tespit etmektir. Araştırmanın verisi, 1980-2024 yılları arasında WoS veritabanında SCI-Expanded, SSCI, A&HCI ve ESCI indekslerinde yayınlanan dergilerdeki sağlık turizmi konusundaki makalelerden oluşmaktadır. Çalışmanın amacı bağlamında belirli kriterlere göre filtreleme yapılmak suretiyle 07.02.2024 tarihinde WoS veritabanında bir makale belirleme süreci yürütülmüştür. Araştırmada ele alınan tarama süreci, tarama işlem basamakları ve taramada kullanılan kelimeler Şekil 1 ve Tablo 1’de verilmiştir.

Şekil 1. WoS Veritabanında Tarama Süreci

Çalışmada sağlık turizmi ve alt bileşenleri konusundaki makaleler yıllara, anahtar kelimelere, yazarların, dergilerin, üniversitelerin makale ve atıf sayılarına göre tablolaştırılmış ve haritalandırılmıştır. Ayrıca yazarların, dergi ve üniversitelerin ortak atıf durumlarına ilişkin haritalandırma yapılmıştır.

Tablo 1. Tarama Özeti

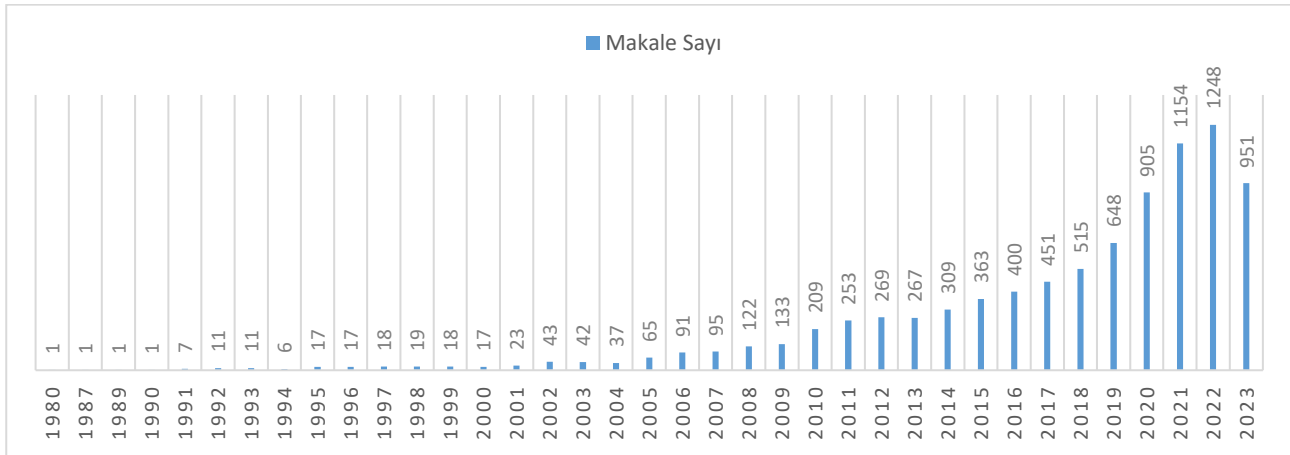
Anahtar Kelimeler	Alan	Doküman Türü	İndeksler	Dil	Toplam
"health touris*, medical touris*, thermal touris*, spa touris*, wellness touris*, senior touris*, elderly touris*, disabled touris*"	Topic	Journal Article	SSCI, SCI-EXPANDED, A&HCI, ESCI	English	8.740

Çalışmanın sağlık turizmi konusundaki makaleleri belirleme sürecinde ele aldığı yaklaşım yönünden diğer çalışmalardan farklı olduğu, 01.01.1975 yılından 01.01.2024'e kadar bu alandaki tüm makaleleri kapsadığı için hem güncel bilgi sunan bir çalışma olduğu hem de özgün bir yapıya sahip olduğu düşünülmektedir. Ayrıca, bu çalışmada ortaya konan yöntem ve araştırma bulgularının gelecekte yapılacak olan sağlık turizmi konusundaki çalışmalara yol gösterici olabileceği düşünülmektedir. Bu çalışma ikincil verilere dayalı bir araştırmadır. Bu nedenle çalışmada Etik Kurul Onay Belgesine gerek duyulmamıştır.

3. BULGULAR

Çalışma çerçevesinde WoS veritabanında belirli anahtar kelimelere ve birtakım kıstaslara dayalı olarak belirlenen 8.740 makale incelemeye tabi tutulmuştur. Makalelerin yıllara göre dağılımı Şekil 2'de sunulmaktadır. Bu alandaki ilk makalenin 1980 yılında yayımlandığı ve 2002 yılına kadar sağlık turizmi konusunda çok fazla makale yayımlanmadığı görülmektedir. Sağlık turizmi konusundaki makaleler 2010 yılı itibarıyla önemli bir artış göstermeye başlamış ve yayımlanan makalelerin sürekli artarak devam ettiği anlaşılmıştır. Şekil 2'de görüldüğü üzere sağlık turizmi konusundaki makaleler en çok 1.248 makale ile 2022 yılında yayınlanmıştır. 2023 yılında ise bu alandaki makale sayısında kısmi bir düşüş yaşansa da 951 makale sayısı ile 2022 yılındaki sayıya yakın bir makaleye ulaşıldığı görülmektedir.

Şekil 2. Makalelerin Yıllara Göre Dağılımı

3.1. Anahtar Kelime Analizi

Sağlık turizmi konusunda yayımlanmış makalelerde en sık kullanılan anahtar kelimeler tespit edilmiştir. Öne çıkan ilk 10 anahtar kelime Tablo 2 ve Şekil 3’de detaylı olarak sunulmuştur. Bulgular incelendiğinde yayımlanmış makalelerde sağlık ve medikal turizmden sonra en sık tekrarlanan anahtar kelimelerin “tourism” “Covid-19” ve “sustainability” olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 2. En Çok Kullanılan Anahtar Kelimeler

Anahtar Kelimeler	n	Anahtar Kelimeler	n
Tourism	959	Sustainability	122
Medical tourism	593	Wellbeing	120
Covid-19	565	China	115
Health tourism	155	Climate change	109
Health	139	Pandemic	104

Sağlık turizmi konusunda yazarların ortaya çıkan anahtar kelimeler çerçevesinde araştırmalarını dizayn ettikleri ve sağlık turizminde sıklıkla kullanılan anahtar kelimeler çerçevesinde bir eğilimin ve yönelimin olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca, bu kelime bulutu içerisinde “sustainability” kelimesinin öne çıkmasının sağlık turizmi alanında gerçekleştirilen araştırmalarda sürdürülebilirlik konusunun daha da önemli hale geldiğini ortaya koymaktadır.

Şekil 3. Anahtar Kelime Ağ Haritası

3.2. Yazar Üretkenlik ve Atıf Analizi

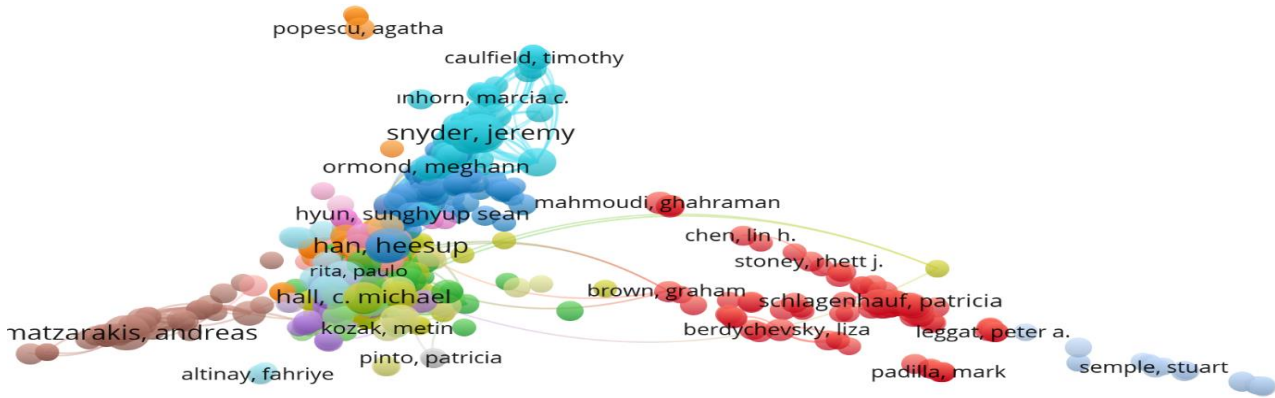
Bu başlık altında sağlık turizmi konusunda WoS kapsamında en çok makalesi yayımlanmış ilk 10 araştırmacı ile en fazla atıf alan ilk 10 araştırmacı değerlendirilmiştir. Tablo 3’te görüldüğü üzere en üretken araştırmacılar ile en çok atıf alan araştırmacılar farklılaşmaktadır.

Tablo 3. En Çok Makalesi Olan ve En Çok Atıf Alan Yazarlar

Sıra	En Üretken Araştırmacılar	Makale Sayısı	Sıra	En Çok Atıf Alan Araştırmacılar	Atıf Sayısı
1	Snyder, Jeremy	50	1	Scott, Daniel	3031
2	Crooks, Valorie A.	46	2	Hall, C. Michael	2747
3	Matzarakis, Andreas	44	3	Gossling, Stefan	2422
4	Han, Heesup	41	4	Matzarakis, Andreas	1547
5	Hall, C. Michael	26	5	Uysal, Muzaffer	1460
6	Johnston, Rory	25	6	Han, Heesup	1443
7	Wen, Jun	20	7	Sirgy, M. Joseph	1412
8	Kim, Myung Ja	20	8	Eves, Anita	1204
9	Law, Rob	20	9	Inhorn, Marcia C.	1045
10	Turner, Leigh	18	10	Wen, Jun	1010

Tablo 3 incelendiğinde sağlık turizmi alanında en çok makale yayımlayan ilk beş yazarın sırasıyla “J. Snyder (50 makale)”, “V.A. Crooks (46 makale)”, “A. Matzarakis (44 makale)”, “H. Han (41 makale)” ve “C.M. Hall (26 makale)” olduğu görülmektedir. Atıf sayısına göre incelendiğinde ise ilk beş yazarın sırasıyla “D. Scott (3.031 atıf)”, “C.M. Hall (2.747 atıf)”, “S. Gossling (2.422 atıf)”, “A. Matzarakis (1.547 atıf)” ve beşinci sırada “M. Uysal (1.460 atıf)” olduğu görülmektedir. İlgili yazarların bağlantı gücünü gösteren ağ haritası Şekil 4’te görselleştirilmiştir.

Şekil 4. Yazar Ağ Haritası

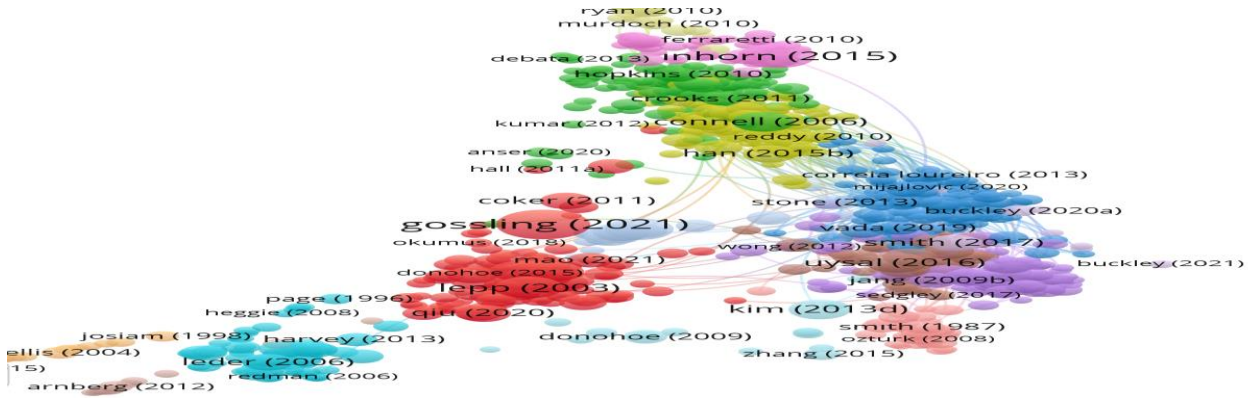
3.3. Makale Atıf Analizi

Sağlık turizmi konusunda en çok atıf yapılan 10 makale Tablo 4’te sunulmuştur. En çok atıf alan makaleler sırasıyla Gossling (2021), Inhorn (2015) ve Cohen (2004) olarak tespit edilmiştir. Sağlık turizmi konusunda en fazla atıf alan makale “Pandemics, tourism and global change...” isimli çalışma olmuştur. İlgili makalelerin bağlantı gücünü gösteren ağ haritası Şekil 5’te görselleştirilmiştir.

Tablo 4. En Çok Atıf Yapılan Makaleler

Sıra	Makale	Atıf Sayısı	Sıra	Makale	Atıf Sayısı
1	Gossling, 2021	1669	6	Chen, 2009	589
2	Inhorn, 2015	909	7	Hall, 2020	570
3	Cohen, 2004	637	8	Connel, 2006	513
4	Lepp, 2003	634	9	Kim, 2013	493
5	Jendritzky, 2012	613	10	Uysal, 2016	482

Şekil 5. Makale Ağ Haritası

3.4. Dergi Yayın ve Atıf Analizi

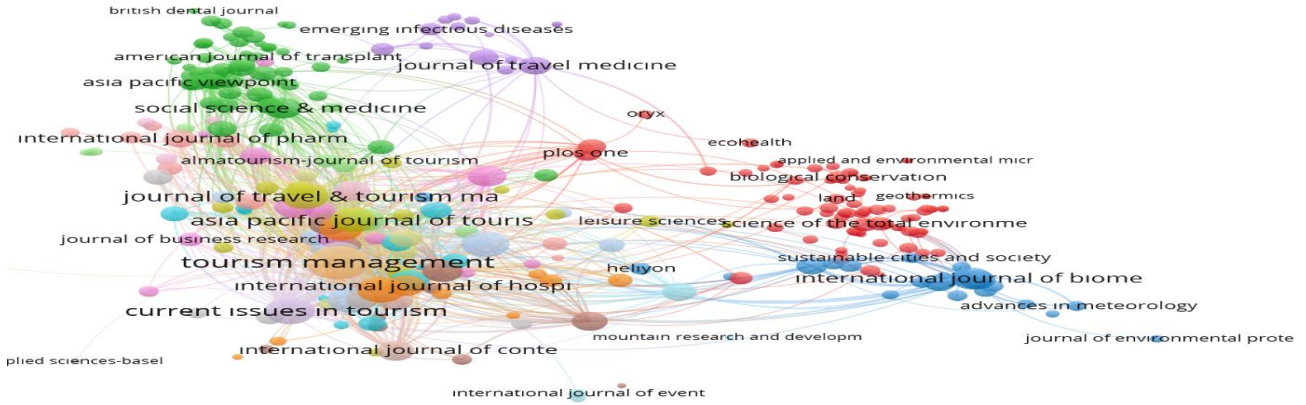
Sağlık turizmi konusunda en çok makale yayımlayan ilk 10 dergi ile en çok atıf alan 10 dergi Tablo 5’te verilmiştir. Tablo incelendiğinde en fazla makale yayımlayan dergiler ile en çok atıf yapılan dergilerin farklı olduğu görülmektedir. Tablo 5’te dergilerin makale sayısı istatistikleri değerlendirildiğinde, sağlık turizmi alanında en fazla makalesi olan ilk beş dergi sırasıyla; “Sustainability (340 makale)”, “Tourism Management (178 makale)”, “International Journal of Environmental Research and Public Health (150 makale)”, “Current Issues in Tourism (129 makale)” ve beşinci sırada “Journal of Travel Medicine (89 makale)” şeklinde ortaya çıkmıştır. Tablo 5’te yer verilen 10 dergiden sona olan derginin dahi sağlık turizmi konusunda 68 makale yayımladığı görülmektedir.

Tablo 5. En Fazla Yayınlayan ve En Fazla Atıf Yapılan Dergiler

Sıra	Sayıya Göre İlk 15 Dergi	Makale Sayısı	Sıra	Atıfa Göre İlk 15 Dergi	Atıf Sayısı
1	Sustainability	340	1	Tourism Management	12566
2	Tourism Management	178	2	Annals of Tourism Research	6394
3	I. J. of Env. Res. Public. Health	150	3	Current Issues in Tourism	3971
4	Current Issues in Tourism	129	4	Intern. Journal of Hosp. Man.	3793
5	Journal of Travel Medicine	89	5	Journ. of Sustainable Tourism	3764
6	Annals of Tourism Research	85	6	Sustainability	3123
7	Plos One	80	7	Journal of Travel Research	3009
8	Asia Pacific Journ. Tour. Res.	69	8	Journal of Travel Medicine	2446
9	Tourism Review	69	9	Int..Journ. of Biometeorology	2129
10	Inter. Journ. of Cont. Hosp. M.	68	10	Jour. Travel & Tourism Mark.	2073

Dergilerin aldıkları atıf sayıları değerlendirildiğinde en çok atıf yapılan derginin “Tourism Management (12.566 atıf)” olduğu anlaşılmıştır. İkinci sırada “Annals of Tourism Research (6.394 atıf)” üçüncü sırada “Current Issues in Tourism (3.971 atıf)”, dördüncü sırada “International Journal of Hospitality Management (3.793 atıf)” ve beşinci sırada “Journal of Sustainable Tourism (3.764 atıf)” yer almıştır. Tabloda yer verilen 10 dergiden en sondaki derginin dahi ilgili konuda 2.073 gibi oldukça yüksek bir atıf aldığı görülmektedir. İlgili dergilerin bağlantı gücünü gösteren ağ haritası Şekil 6’da görselleştirilmiştir.

Şekil 6. Dergi Ağ Haritası

3.5. Kurum (Üniversite) Üretkenlik ve Atıf Analizi

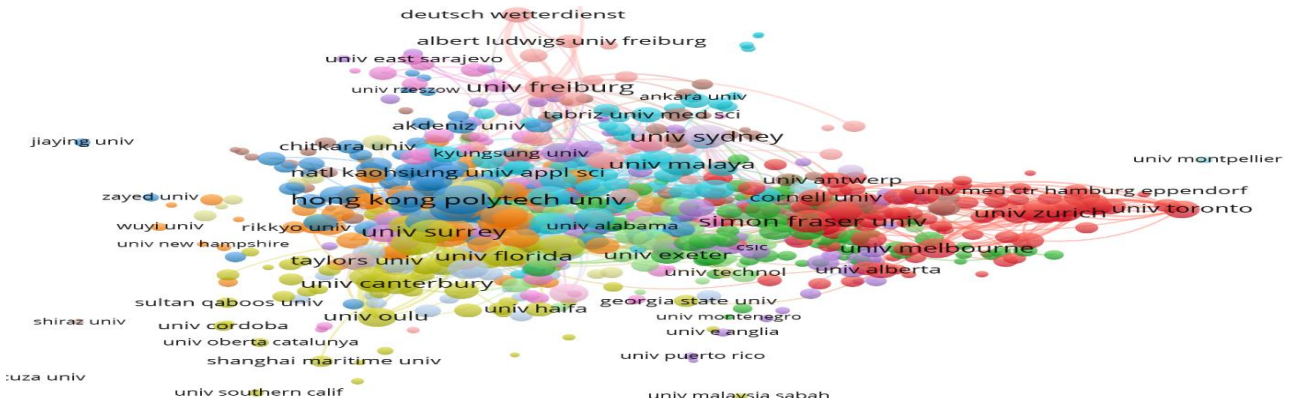
Sağlık turizmi alanında en çok makale hazırlanan kurumların ve en çok atıf yapılan kurumların da öncekiler gibi farklılaştığı Tablo 6'da açıkça görülmektedir. Yayımlanan makale sayısı açısından en çok makale hazırlayan kurumun "Hong Kong Polytechnic University (123 makale)" olduğu anlaşılmaktadır. İkinci sırada "Griffith University (85 makale)", üçüncü sırada "University of Queensland (80 makale)", dördüncü sırada "Chinese Academy Science (79 makale)" ve beşinci sırada "James Cook University (77 makale)" yer almaktadır. Bu sonuçlardan hareketle, sağlık turizmi konusunda üretkenlikte önde gelen kurumların Çin'de olduğu çıkarımı yapılabilir.

Tablo 6. En Çok Hazırlayan ve En Çok Atıf Yapılan Kurumlar (Üniversite)

Sıra	En Üretken Kurumlar	Makale Sayısı	Sıra	En Çok Atıf Yapılan Kurumlar	Atıf Sayısı
1	Hong Kong Polytechn. Univ.	123	1	University of Surrey	4922
2	Griffith University	85	2	Hong Kong Polytech	3924
3	University of Queensland	80	3	University of Waterloo	3499
4	Chinese Academy Science	79	4	University of Queensland	3055
5	James Cook University	77	5	University of Canterbury	2908
6	University of Central Florida	64	6	James Cook University	2763
7	Simon Fraser University	61	7	Linnaeus University	2677
8	Sejong University	58	8	Lund University	2640
9	Sun Yat Sen University	58	9	University of Florida	2122
10	Kyung Hee University	55	10	University of Sydney	2101

Kurumların atıf alma sayıları ele alındığında ise, Tablo 6'ya göre ilk sırada "University of Surrey (4.922 atıf)", ikinci sırada "Hong Kong Polytechnic University (3.924 atıf)", üçüncü sırada "University of Waterloo (3.499 atıf)", dördüncü sırada "University of Queensland (3.055 atıf)" ve beşinci sırada "University of Canterbury (2.908 atıf)" yer almaktadır. Atıf açısından değerlendirildiğinde sağlık turizmi konusunda İngiltere ve Avustralya'da faaliyet gösteren kurumların daha önde oldukları anlaşılmaktadır. Kurumların bağlantı gücünü gösteren ağ haritası Şekil 7'de görselleştirilmiştir.

Şekil 7. Kurum Ağ Haritası

3.6. Ülke Üretkenlik ve Atıf Analizi

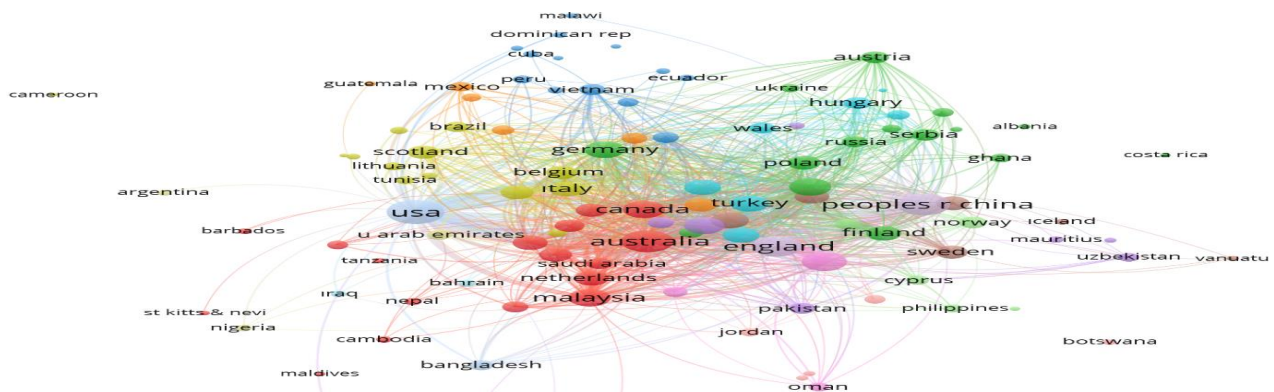
Tablo 7 incelendiğinde sağlık turizmi alanında en fazla makale sahibi ülkeler sıralamasının başında “ABD (1588 makale)” gelmektedir. İkinci sırada “Çin (1111 makale)”, üçüncü sırada “Avustralya (706 makale)”, dördüncü sırada “İngiltere (689 makale)”, beşinci sırada “İspanya (539 makale)” yer almaktadır. Bu sonuçlara göre özellikle ABD’nin ilgili konuda makale üretme açısından önde olduğu söylenebilir. Türkiye sağlık turizmi konusunda makale sayısı açısından 267 makale ile 11. sırada yer almaktadır.

Tablo 7. En Üretken ve En Çok Atıf Alan Ülkeler

Sıra	En Üretken Ülkeler	Makale Sayısı	Sıra	En Çok Atıf Alan Ülkeler	Atıf Sayısı
1	ABD	1588	1	ABD	40315
2	Çin	1111	2	İngiltere	23650
3	Avustralya	706	3	Avustralya	20236
4	İngiltere	689	4	Çin	18408
5	İspanya	539	5	İspanya	11298
6	İtalya	381	6	Kanada	10619
7	Kanada	356	7	Almanya	8047
8	Hindistan	355	8	İtalya	7708
9	Almanya	305	9	Güney Kore	7330
10	Güney Kore	285	10	Yeni Zelanda	6500
11	Türkiye	267	11	İsveç	6450
12	Tayvan	264	12	Türkiye	5471

Sağlık turizmi konusu üzerine yapılmış makalelere yönelik en çok atıf alan ülkeler incelendiğinde ise ilk sırada “ABD (40.315 atıf)” olduğu görülmektedir. İkinci sırada “İngiltere (23.650 atıf)”, üçüncü sırada “Avustralya (20.236 atıf)”, dördüncü sırada “Çin (18.408 atıf)” beşinci sırada “İspanya (11.298 atıf)” yer almaktadır. Türkiye ilgili konuda atıf sayısı açısından 5.471 atıf ile 12. sırada yer almaktadır. Ülkelerin bağlantı gücünü gösteren ağ haritası Şekil 8’de görselleştirilmiştir.

Şekil 8. Ülke Ağ Haritası

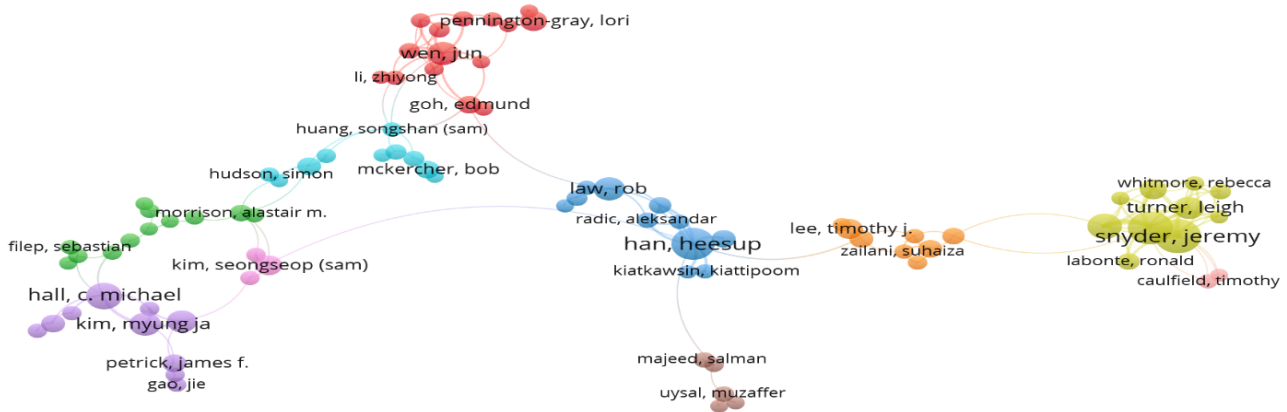

3.7. Yazar İşbirliği Analizi

Bu kısımda sağlık turizmi alanında çalışma yapan araştırmacıların araştırma işbirliklerine bağlı ortak yazarlık incelemesi değerlendirilmektedir. Sağlık turizmi alanında makale sayısı ve atıf açısından öncü konumda olan ve en az beş makalede işbirliği yapan 235 araştırmacının olduğu anlaşılmış, araştırmacıların en çok işbirliği yaptığı diğer araştırmacılarla ilişkilerini sunan ağ haritası Şekil 9'da verilmiştir. Harita incelendiğinde, en az beş makalenin hazırlanmasında işbirliği yapmış araştırmacıların farklı renklerde kümelendiği görülmektedir. Ayrıca, işbirliği kümelerindeki araştırmacı sayıları da birbirinden farklılaşmaktadır. Örnek olarak, sarı renkli kümede J. Synder'in sağlık turizmi konusundaki çalışmalarında L. Turner, R. Whitmore ve R. Labonte ile ortak çalışmalar yapmış olduğu anlaşılmaktadır. Benzer şekilde kahverengi kümede M. Uysal'ın S. Majeed ile sağlık turizmi konusunda işbirliği yaptığı anlaşılmaktadır.

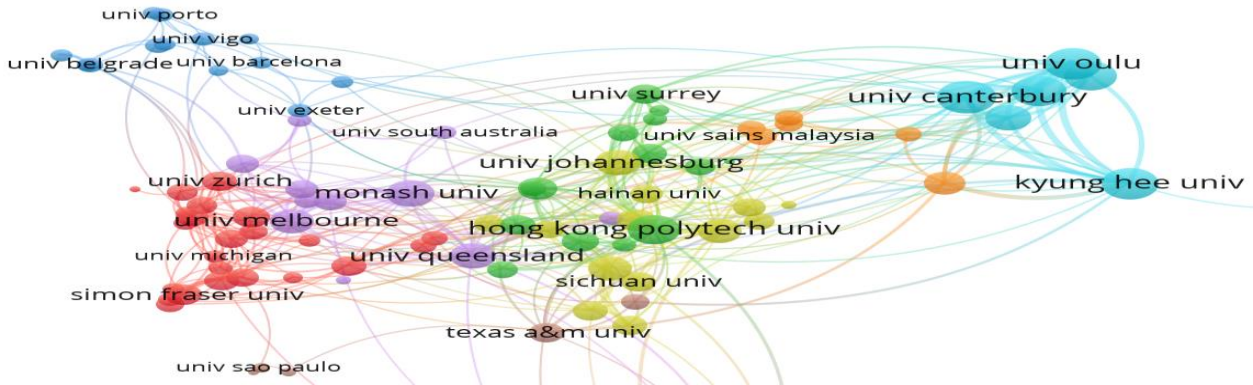
Şekil 9. Yazar İşbirliği Ağ Haritası

3.8. Kurum (Üniversite) İşbirliği Analizi

Sağlık turizmi konusunda hazırlanan makalelerde kurumların işbirliği incelendiğinde en az 15 makalede işbirliği yapmış olan 183 kurum olduğu tespit edilmiştir. Şekil 10'da sağlık turizmine yönelik makale hazırlamada işbirliği yapan üniversitelerin görseli verilmiştir. İlgili görselde farklı renklerde kümelenen üniversite işbirlikleri değerlendirildiğinde, örnek olarak; University of Cantenbury turkuaz renkteki bağlantılı üniversitelerle, Simon Fraser University ise kırmızı renkli bağlantılı üniversiteler ile sağlık turizmi konusunda işbirliği yapmaktadır.

Şekil 10. Kurumların İşbirliği Haritası

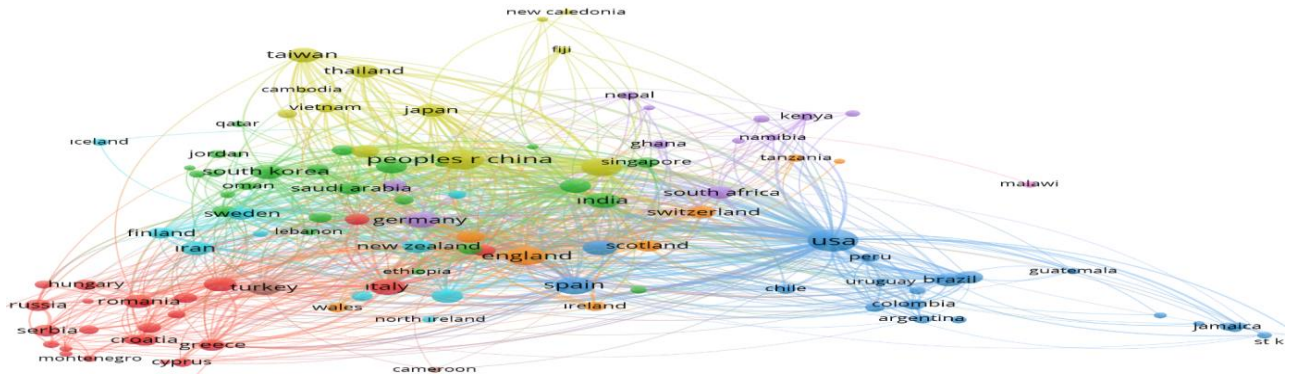

3.9. Ülke İşbirliği Analizi

Ülkeler açısından değerlendirildiğinde ise en az beş yayında ortaklık yapan 118 ülkenin olduğu anlaşılmıştır. Sağlık turizmi alanında ülkelerin işbirliği düzeyi kümeler olarak Şekil 11'de sunulmuştur. Şekil 11'de verilen görselde farklı renkler ve bağlantılar dikkat çekmektedir. Belirli bir renkle tanımlı olan ülkelerin araştırmacıları sıkı şekilde işbirliği gerçekleştirmektedir. Örnek olarak; Türkiye'deki yazarlar, kırmızı renkteki bağlantılı ülkeler olan İran, Rusya, Romanya, Macaristan, İtalya ve Almanya gibi ülkelerin yazarları ile sağlık

turizmi konusunda güçlü işbirlikleri yapmaktadır. Benzer şekilde sarı renkli bağlantılarla gösterilen Çin, coğrafi yakınlığı da bulunan Vietnam, Tayvan, Tayland ve Japonya ile ilgili konuda işbirlikleri yapmaktadır.

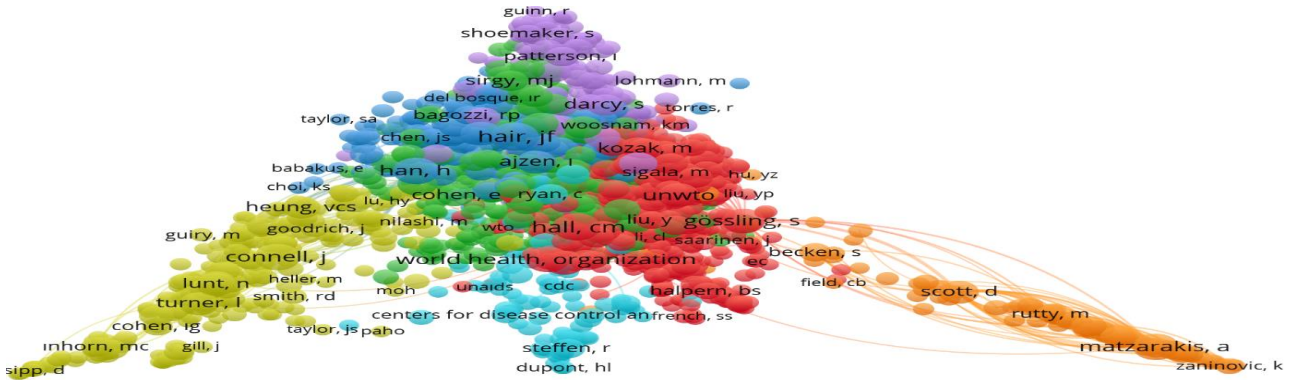
Şekil 11. Ülkelerin İşbirliği Haritası

3.10. Yazar Ortak Atf Analizi

Ortak atf analizi, aynı zamanda atf alma/yapılma yoğunluğu şeklinde tanımlanmakta, çalışma, yazar ve dergi arasındaki benzerlik ilişkilerini ortaya çıkaran, ilgililer arasındaki ilişkiyi belirleyen bir analiz çeşididir. Bununla birlikte, yazar ortak atf analizi, çalışma, yazar ve dergiyi esas almak suretiyle farklı yöntemlerle yapılabilmektedir (Agapito, 2020). Sağlık turizmi konusunda en çok atf alan ve bağlantı düzeyi en yüksek araştırmacılar belirlenmiş ve Şekil 12’de görselleştirilmiştir. Analiz çerçevesinde, analize giren toplam 200.477 araştırmacı olduğu, en az 20 atf alan 1.987 yazar olduğu anlaşılmış ve yapılan analiz sonucunda program yedi küme üretmiştir. Birinci küme 637 araştırmacının bulunduğu kırmızı küme, ikincisi 418 araştırmacının olduğu yeşil kümedir. Üçüncü küme 306 araştırmacının bulunduğu mavi küme, dördüncü küme 264 araştırmacının olduğu sarı kümedir. Beşinci küme 158 araştırmacının olduğu mor küme, altıncısı 101 araştırmacının olduğu turkuaz küme ve yedincisi 101 araştırmacıdan oluşan turuncu kümedir. Kümeler içerisinde toplam atf sayısı ve bağlantı gücü açısından mavi kümenin yazarları öne çıkmaktadır.

Şekil 12. Yazar Ortak Atf Ağ Haritası

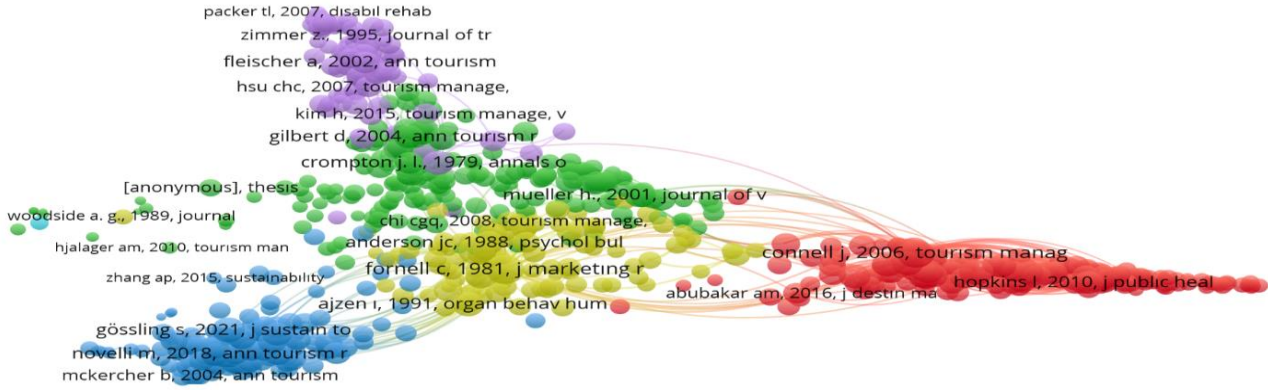
Mavi kümenin en çok atf alan ve bağlantı güç düzeyi en yüksek yazarı (atf 825, bağlantı gücü 25.277) “J.F. Hair”dir. Kırmızı kümenin en çok atf alan ve bağlantı gücü en yüksek yazarı (atf 782, bağlantı gücü 20.815) “C.M. Hall”dir. Sarı kümenin en fazla atıfta bulunulan ve bağlantı gücü en yüksek yazarı (atf 708, bağlantı gücü 18.256) “J. Connell” iken turuncu kümenin en çok atf alan ve bağlantı gücü en yüksek yazarı (atf 654, bağlantı gücü 13.292) “A. Matzarakis”dir. Yeşil kümenin en çok atf alan ve bağlantı gücü en yüksek yazarı (atf 315, bağlantı gücü 10.823) “S. Dolnicar” iken Mor kümenin (atf 310, bağlantı gücü 8.906) “B. Mckercher” ve turkuaz kümenin ise (atf 208, bağlantı gücü 4.214) “C. Ryan”dir.

3.11. Makale (Referans) Ortak Atf Analizi

Makalelerin ortak atf ilişkisini gösteren analiz sonucu Şekil 13’de verilmiştir. Sonuca göre 333.557 ortak atıftan en az 20’sinin olduğu toplam 846 makale belirlenmiştir. Analiz neticesinde altı renkte birbirinden farklı kümeler ortaya çıkmıştır. Makale ortak atf ağında kırmızı küme 203 makale, yeşil küme 192 makale, mavi

küme 175 makale, sarı küme 105 makale, mor küme 97 makale ve turkuaz küme 63 makaleden oluşmuştur. Şekil 13’de kırmızı olarak görünen kırmızı bağlantılı araştırmacı grubu kendi aralarında ortak atıflarda bulunmakta, mavi araştırmacı kümesi de kendi aralarında ortak atıflarda bulunmaktadır. Harita, her bir kümede hangi makalelerin birlikte atıf aldığı net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Şekil 13. Makalelerin Ortak Atıf Ağ Haritası

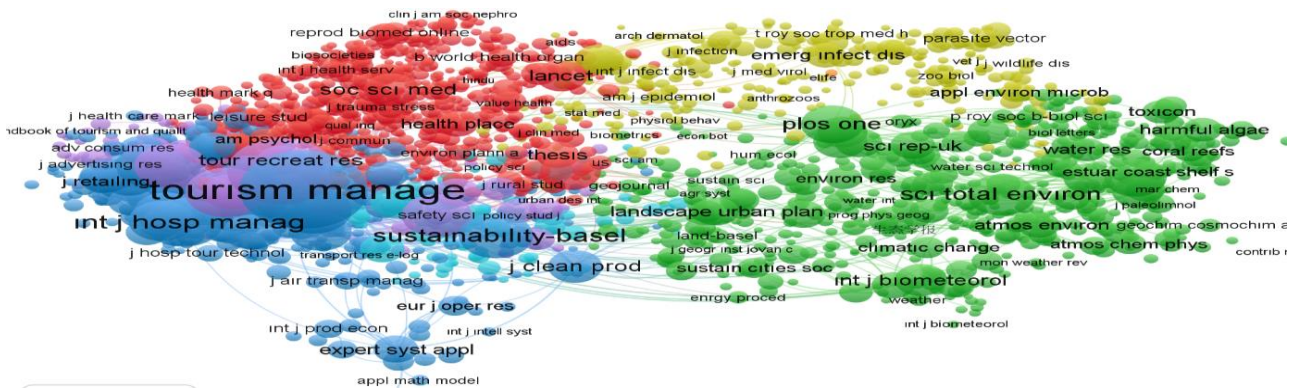

Sarı kümenin en fazla atıfta bulunan ve bağlantı gücü en yüksek makalesi (atıf 372, bağlantı gücü 4.906) Fornell (1981) olarak bulunmuş iken kırmızı kümenin en yüksek makalesi (atıf 300, bağlantı gücü 4.110) Connell (2006), mavi kümenin en yüksek makalesi (atıf 250, bağlantı gücü 2.409) Gossling (2021) ve yeşil kümenin en yüksek makalesi (atıf 151, bağlantı gücü 2.024) Mueller (2001) olarak tespit edilmiştir. Mor kümenin en yüksek bağlantı gücüne sahip makalesi (atıf 133, bağlantı gücü 2.019) Crompton (1979) ve son küme olan turkuaz kümenin en fazla atıfta bulunan ve bağlantı gücü en yüksek makalesi ise (atıf 110, bağlantı gücü 1.154) Höppe (1999) olarak belirlenmiştir.

3.12. Dergi Ortak Atıf Analizi

Sağlık turizmi konusunda en fazla atıf alan ve bağlantı gücü en yüksek dergiler belirlenmiştir. Şekil 14’te ortak atıf yapılan dergilerin ağ haritası görselleştirilmiştir. Toplamda 125.687 dergiden en az 20 atıfta bulunan 2.419 dergi tespit edilmiştir. Yapılan analiz sonucu sekiz farklı renkte küme elde edilmiştir. Dergi ortak atıf ağında kırmızı küme 772 dergiden, yeşil küme 579 dergiden, mavi küme 530 dergiden, sarı küme 270 dergiden, mor küme 129 dergiden, turkuaz küme 116 dergiden, turuncu ve kahverengi kümeler ise toplam 4 dergiden oluşmuştur. Şekil 12’de aynı renk grubu içinde yer alan dergiler görülmektedir. Haritada renk kümeleri içindeki dergiler ilgili konuda yapılan çalışmalarda ortak atıf almaktadır. Bu dergilerin başında 13.157 atıf sayısı ve 578.628 bağlantı gücüyle “Tourism Management” dergisi gelmektedir. Listede yer alan diğer beş dergi ise “Annals of Tourism Research” (atıf 8.607, bağlantı gücü 368.695), “Journal of Tourism Research” (atıf 3.354, bağlantı gücü 174.663), “International Journal of Hospitality Management” (atıf 3.199, bağlantı gücü 162.429), “Current Issues in Tourism” (atıf 3.070, bağlantı gücü 152.731) ve “Sustainability” (atıf 3.154, bağlantı gücü 131.023) şeklinde sıralanmıştır.

Şekil 14. Dergi Ortak Atıf Ağ Haritası

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada 1980-2024 yılları arasında sağlık turizmi alanındaki en üretken yazarlar ve araştırma konuları alan yazına katkı sağlayacak usulde bibliyometrik bir yöntemle incelenmiştir. Çalışma kapsamında 8.740 makale belirlenmiş ve bu makalelerin yayın yıllarına göre dağılımı, en çok tekrarlanan kelimeler, en üretken araştırmacılar, en çok atıf yapılan araştırmacılar, sağlık turizminde öncü konumda olan dergiler ve dergilerin atıf seviyeleri, sağlık turizmi alanına en çok katkı sunan üniversiteler, en üretken ülkeler incelenmiştir. Bu çalışmada sağlık turizmi konusunda en etkili ve verimli yazarlar ile makaleler sistematik bir yaklaşımla ele alınmış, ilgili literatür açısından önemleri ve etkileri bibliyometrik yöntemle ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte, bu çalışmanın bulguları sağlık turizmi konusunda daha önce çalışmaları bulunan Temizkan, Çiçek ve Özdemir (2015), Doğan ve Baynal Doğan (2020), Seyhan ve Özzeybektaş (2021), Orhan (2022), Kazak ve Kazak'ın (2023) çalışma sonuçları ile karşılaştırılmıştır. Bu çalışmanın birtakım bulgularının kendinden önceki çalışmaların sonuçlarını desteklemekte olduğu, bazı bulgularının ise farklılıklara sahip olduğu görülmüştür. Bazı bulguların farklı olmasının nedeni olarak bu çalışmanın önceki çalışmaların incelediği parametrelerden farklılık göstermesi ve zamana dayalı bulgularda değişimlerin olabileceği şeklinde açıklanabilir. Bu çalışmanın bulgularının önceki çalışmalar ile benzerlik ve farklılıkları aşağıda açıklanmaktadır.

Sağlık turizmi konusunda ilk makalenin 1980 yılında yayımlandığı ve makale sayılarında 2010 yılından itibaren büyük artış olduğu ortaya çıkmıştır. Bu sonuç, Temizkan, Çiçek ve Özdemir (2015), Doğan ve Baynal Doğan (2020), Seyhan ve Özzeybektaş (2021), Orhan (2022) ile Kazak ve Kazak'ın (2023) çalışma bulgularını desteklemektedir. Bu çalışmada incelenen makalelerde "sağlık turizmi" ve "medikal turizm"den sonra en fazla kullanılan anahtar kelimelerin "tourism" "Covid-19" ve "sustainability" olduğu bulgulanmıştır. Önceki çalışmalarda öne çıkan anahtar kelimeler Doğan ve Baynal Doğan (2020) tarafından "medikal turizm", "sağlık turizmi", "wellnes turizmi" ve "engelli turizmi" olarak belirlenmişken, Seyhan ve Özzeybektaş (2021) "medical tourism", "health tourism", "tourism", "medical" ve "globalization" olarak tespit etmiş, Orhan (2022) ise "medical tourism", "health tourism", "tourism", "globalization" ve "India" olarak bulgulanmıştır. Buradan hareketle sağlık turizmi konusunda yapılan çalışmalarda anahtar kelime kullanımı ve araştırma yöneliminde zamana dayalı olarak değişim yaşandığı ve özellikle "sürdürülebilirlik" konusuna doğru bir tercihin ve ilerlemenin gerçekleşmekte olduğu söylenebilir.

Bu çalışmada sağlık turizmi konusunda en fazla makalesi olan ilk üç yazar sırasıyla "J. Snyder", "V.A. Crooks" ve "A. Matzarakis" olarak tespit edilmiştir. Seyhan ve Özzeybektaş (2021) en fazla makalesi olan ilk üç yazarı "J. Snyder", "V.A. Crooks" ve "R. Johnston" şeklinde, Orhan (2022) da en fazla makalesi olan ilk üç yazarı "J. Snyder", "V.A. Crooks" ve "R. Johnston" şeklinde, Kazak ve Kazak (2023) ise ilk üç yazarı "H. Han", "J.A. Hipp" ve "X. Lu" olarak bulgulanmıştır. Bu sonuç da bu çalışmanın kendinden önceki çalışmalardan farklılaştığını göstermektedir. Bununla birlikte, atıf yönünden en yüksek atıf alan ilk üç yazar bu çalışmada "D. Scott", "C.M. Hall" ve "S. Gossling" olarak belirlenmiş iken Seyhan ve Özzeybektaş (2021) en fazla atıf alan ilk üç yazarı "J. Snyder", "V.A. Crooks" ve "R. Johnston" şeklinde, Orhan (2022) da en fazla atıf alan ilk üç yazarı "J. Snyder", "V.A. Crooks" ve "R. Johnston" olarak, Kazak ve Kazak (2023) ise en fazla atıf alan ilk üç yazarı "C.M. Hall", "S. Gossling" ve "H. Han" olarak tespit etmiştir. Bu bağlamda, yayımlanan makale sayısına benzer şekilde atıf sayıları bakımından da ilklere olan araştırmacıların birkaç yıl içerisinde dahi değişmekte olduğu ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışmada sağlık turizmi konusunda en yüksek sayıda atıf alan ilk üç makale sırasıyla; Gossling (2021), Inhorn (2015) ve Cohen (2004) olarak tespit edilmiştir. Doğan ve Baynal Doğan (2020) en yüksek atıf alan ilk üç makaleyi Connell (2006), De Arellano (2007) ve Han (2015) olarak belirlemişken, Seyhan ve Özzeybektaş (2021) ilk üç makaleyi "Connell (2006), Han (2015) ve De Arellano (2007) şeklinde, Orhan (2022) en yüksek atıf alan ilk üç makaleyi Connell (2006), Connel (2013) ve Crooks (2010) olarak tespit etmiştir. Bu bulgulardan hareketle ilgili konuda atıf kapsamında öncü makalelerde de zamana dayalı sıra değişimlerinin olduğu anlaşılmaktadır.

Bu çalışmada sağlık turizmi alanında en fazla makale yayımlayan ilk üç dergi sırasıyla; "Sustainability", "Tourism Management" ve "International Journal of Environmental Research and Public Health" olarak bulgulanmıştır. Temizkan, Çiçek ve Özdemir (2015) en çok makale yayımlayan ilk üç dergiyi "Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi", "Tourism Management" ve "Türk Coğrafya Dergisi" şeklinde, Doğan ve Baynal Doğan (2020) ise bu dergileri "Tourism Management", "Journal of Travel and Tourism Marketing" ve "Social Science and Medicine" olarak tespit etmiştir. Seyhan ve Özzeybektaş (2021) ilgili konuda en çok makale yayımlayan dergileri "Tourism Management", "Social Science & Medicine" ve "Journal of Travel & Tourism Marketing" olarak belirlemiş, Orhan (2022) da ilk üç dergiyi "Tourism Management", "Social

Science & Medicine” ve “Journal of Travel & Tourism Marketing” şeklinde, bu çalışmaya yayımlandığı zaman açısından en yakın olan Kazak ve Kazak (2023) ise farklı sıralaması farklı olarak “International Journal of Environmental Research and Public”, “Sustainability” ve “Tourism Management” olarak bulgulamıştır. Bu bulgudan hareketle sağlık turizmi konusunda önde gelen dergi sıralamasının oldukça dinamik olduğu ve hızlı bir değişim gösterdiği ifade edilebilir.

Bu çalışmada ilgili konuda en fazla atıf alan ilk üç derginin sırasıyla “Tourism Management”, “Annals of Tourism Research”, ve “Current Issues in Tourism” dergileri olduğu saptanmıştır. Seyhan ve Özzeybektaş (2021) en çok atıf alan dergileri “Tourism Management”, “Social Science & Medicine” ve “Journal of Travel & Tourism Marketing” olarak tespit etmiş, Orhan (2022) ilk üç dergiyi “Tourism Management”, “Social Science & Medicine” ve “Journal of Travel & Tourism Marketing” olarak bulgulamışken, Kazak ve Kazak (2023) en fazla atıf alan dergileri “Tourism Management” ve “International Journal of Environmental Research and Public” şeklinde tespit etmiştir. Bu bağlamda, genel olarak dergi sıralamasının değiştiği görülmekle birlikte, yakın tarihli çalışmalarda önde olan dergilerin benzerlik gösterdiği de söylenebilir.

Çalışmanın diğer önemli bir bulgusu olarak sağlık turizmi konusunda en üretken kurumların “Hong Kong Polytechnic University”, “Griffith University”, “University of Queensland” ve “Chinese Academy Science” olduğu tespit edilmiştir. Temizkan, Çiçek ve Özdemir (2015) yaptığı çalışmada en üretken kurumu “Simon Fraser University” olarak, Seyhan ve Özzeybektaş (2021) ise en üretken ilk üç kurumu “Simon Fraser University”, “University of Alberta” ve “University of Minnesota” şeklinde belirlemiştir. Ortaya konulan bilgi çerçevesinde özellikle Çin’deki eğitim kurumlarında sağlık turizmi konusunun epey önemli görüldüğüne yönelik bir yorum getirilebilir. Bu çalışmada en fazla atıf alan kurumlar sırasıyla “University of Surrey”, “Hong Kong Polytech” ve “University of Waterloo” olarak belirlenmiştir. Bu bulguyu karşılaştırabilecek önceki çalışmalara ait bir tespit/tablo bulunamamıştır.

Bu çalışmada sağlık turizmi konusunda en fazla makale üretmiş ülkeler sırasıyla ABD, Çin, Avustralya, İngiltere ve İspanya olarak tespit edilmiştir. Doğan ve Baynal Doğan (2020) en üretken ülkeleri İngiltere, ABD, Hollanda, İsviçre ve İran olarak, Seyhan ve Özzeybektaş (2021) bu ülkeleri ABD, Kanada, İngiltere, Avustralya ve Çin şeklinde, Orhan (2022) öncü üretken ülkeleri sırasıyla ABD, Kanada, İngiltere, Çin ve Hindistan olarak bulgulamıştır. Kazak ve Kazak (2023) ise en üretken ülkeleri ABD, Çin, İspanya ve Avustralya olarak belirlemiştir. Atıf yönünden, en yüksek atıf alan öncü ülkeler bu çalışmada sırasıyla ABD, İngiltere, Avustralya, Çin ve İspanya olarak tespit edilmişken, Seyhan ve Özzeybektaş (2021) bu ülkeleri ABD, Kanada, İngiltere, Avustralya ve Güney Kore olarak bulgulamıştır. Bu açıdan, atıf sayısı bağlamında ülkelerin yakın düzeyde oldukları ve ilgili konuda yapılan her bir bibliyometrik incelemede sıralamanın değiştiği anlaşılmaktadır.

WoS veritabanında yer alan sağlık turizmi alanındaki makaleleri bibliyometrik bir metotla ile analiz eden ve ağ ilişkilerini ağ haritalama tekniği ile görselleştiren bu çalışma çerçevesinde, ileride ele alınacak çalışmalar için bazı önerilerde bulunulabilir. İlk olarak, alan yazında belirtilen sağlık turizmi konusunda yapılacak özellikle deneysel yeni çalışmalara hâlâ ihtiyaç vardır. Sağlık turizmi alanında gerçekleştirilecek her bir çalışma alandaki bilgi birikiminin artmasına, gelişmesine ve güçlenmesine katkı sağlayabilir. Bu çalışmanın kapsam ve sınırlılıkları (sadece WoS veritabanında inceleme yapılması, yalnızca spesifik anahtar kelimelere yer verilmesi, sadece İngilizce makalelerin incelenmesi) sebebiyle, gelecekte aynı veya benzer çalışma yapacak araştırmaların farklı ve daha kapsamlı veri tabanlarını eklemesi, farklı/ilave anahtar kelimeler kullanılarak daha çeşitli tarama gerçekleştirilmesi, aynı veya farklı parametreler kullanarak gerçekleştirilecek araştırmaların sonuçları ile bu çalışmanın karşılaştırılması, yıllara göre sağlık turizmi çalışmalarında yaşanan değişim ve farklılaşmanın kıyaslanması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Agapito, D. (2020). The senses in tourism design: A bibliometric review. *Annals of Tourism Research*, 83, 102934. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2020.102934>
- Akın, M.H. (2021). Sağlık turizmi alanyazının bibliyometrik analizi (2015-2020). *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(3), 2026-2036. <https://doi.org/10.33206/mjss.882655>
- Aksöz, E.O., & Yücel, E. (2020). Engelli turizmi alanındaki lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizi. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 388-404. <https://doi.org/10.26677/TR1010.2020.319>
- Alsharif, A.H., Salleh, N., & Baharun, R. (2020). Bibliometric analysis. *Journal of Theoretical and Applied Information Technology*, 98(15), 2948-2962.
- Altsoy, S., & Taştan Boz, İ. (2019). Medikal turizm alanında faaliyet gösteren hastanelerdeki mevcut sorunlar ve çözüm önerileri. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 22(1), 113-134.
- Armağan, M., Kayahan, B., & Yıldız Özer, A. (2023). Türkiye’de wellness kavramına ilişkin lisansüstü araştırmaların bibliyometrik analizi. *TOGÜ Sağlık Bilimleri Dergisi*, 3(3), 281-94.
- Arman, H., & Bulgan, G. (2022). Ulusal literatür kapsamında engelsiz turizm konulu makalelerin bibliyometrik analizi. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 12(3), 2171-2200. <https://doi.org/10.48146/odusbadiad.1092688>
- Arseven Otamış, P., & Yüzbaşıoğlu, N. (2015). Medikal turizm sektöründe küresel işbirliği, yenilikçilik ve büyüme: Antalya örneği. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 7(3), 173-192.
- Aydın, D., Aypek, N., Aktepe, C., Şahbaz, R. P., & Arslan, S. (2011). Türkiye’de medikal turizmin geleceği. Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi ile Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Sağlık Turizmi Koordinatörlüğü Ortak Raporu, Ankara, 1-22. <https://www.byclb.com/Files/turizm/turkiyede-medikal-turizm-gelecegi.pdf>
- Aydın, O. (2012). Türkiye’de alternatif bir turizm: Sağlık turizmi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2012(2), 91-96.
- Baynal Doğan, T.G., Doğan, S., & Baynal, B. (2020). İleri yaş ve engelli turizmi hedef kitlesine yönelik Bolu ili sağlık serbest bölgesi tasarımı. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi*, 23(2), 295-311.
- Bozça, R., Kıraç, F. Ç., & Kıraç, R. (2017). Sağlık turizmi SWOT analizi: Erzincan. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 6(3), 157-163.
- Bölüktaş, R.P. (2020). Türkiye’nin yaşlı sağlığı turizmi için fırsatları. *Çekmece İZÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(16), 1-15.
- Bulut, A., & Şengül, H. (2019). Dünyada ve Türkiye’de sağlık turizmi. *Yönetim, Ekonomi ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 45-62. <https://doi.org/10.29226/TR1001.2019.104>
- Canik, S., & Güneren Özdemir, E. (2019). Sağlık turizmini konu alan lisansüstü tezlerin bibliyometrik değerlendirmesi (1988-2017). *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 30(2), 125-134. <https://doi.org/10.17123/ataad.636870>
- Çalhan, H., & Arıcı, A. (2022). Bir turistik ürün olarak medikal turizmin değerlendirilmesi. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 6(4), 1091-1112. <https://doi.org/10.26677/TR1010.2022.1140>
- Çılgınoğlu, H. (2023). Medikal turizm konusundaki araştırmaların bibliyometrik analizi: Eğilimler, odak noktaları ve olanakları. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 7(3), 451-464. <https://doi.org/10.26677/TR1010.2023.1286>
- Çolakoğlu, Ü., Altun, H.E., & Kıykaç, B. (2019). Türkiye’deki medikal turizm tezlerinin bibliyometrik profili (2008-2018). *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 30(2), 135-143.
- Demir, B. (2020). Sağlık turizmine dair. İçinde: Ahmet Yıldız (Ed.), *Sağlık turizminde öne çıkan ülkeler: sağlık sistemleri ve dünya sağlık turizmindeki yerler*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Dikmetaş Yardan, E. D., Dikmetaş, H., Coşkun Us, N. C., & Yabana, B. (2014). Türkiye ve Dünya’da sağlık turizmi. *Sağlıkta Performans ve Kalite Dergisi*, 8(2), 27-42.
- Doğan, O. (2023). Üçüncü yaş turizmi kapsamında yapılan çalışmaların bibliyometrik analiz ile incelenmesi. *International Journal of Tourism And Destination Studies*, 2(2), 112-123. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8158942>
- Doğan, S., & Baynal Doğan, T.G. (2020). Uluslararası alanyazında sağlık turizmi alt bileşenleri üzerine bibliyometrik bir analiz. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 23(4), 561-586.
- Donthu, N., Kumar, S., Mukherjee, D., Pandey, N., & Lim, W. M. (2021). How to conduct a bibliometric analysis: An overview and guidelines. *Journal of Business Research*, 133, 285-296. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2021.04.070>
- Duran-Sanchez, A., Alvarez-Garcia, J., Del-Rio-Rama, M.D.L., & Rosado-Cebrian, B. (2019). Science mapping of the knowledge base on tourism innovation. *Sustainability*, 11(2), 3352. <https://doi.org/10.3390/su11123352>
- Ellegaard, O. (2018). The application of bibliometric analysis: disciplinary and user aspects. *Scientometrics*, 116, 181-202. <https://doi.org/10.1007/s11192-018-2765-z>
- Ergen, F. D. (2018). Türkiye’de medikal turizm girişimciliği: İstanbul örneği. (Yayımlanmamış doktora tezi). Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gökmen, B. & Şapçılar, M.C. (2020). Sağlık turizmine yönelik bibliyometrik bir analiz. *USBİK 3.Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, Kayseri*, s.892-914.
- Gülenç, S. (2023). Sağlık turizminin tarihsel gelişim süreci (1923-2023). *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 34(3), 176-188.

- Kazak, M., & Kazak, G. (2023). Sağlık turizmi alanında yapılan çalışmalarının Vosviewer ile bibliyometrik analizi. *Journal of Healthcare Management and Leadership*, (1), 34-45. <https://doi.org/10.35345/johmal.1253318>
- Kantar, G., & Işık, E. (2014). Türkiye’de sağlık turizmi. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, 1(1), 15-20.
- Kesin, M., Horasan, B., & Çil, E. (2023). Sağlık turizmi anahtar kelimesinin lisansüstü tezlerdeki bibliyometrik analizi. *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 407-421.
- Konak, S. (2022). Medikal turizm konulu lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizi (2018- 2022). *Journal of Gastronomy, Hospitality and Travel*, 5(1), 417-425. <https://doi.org/10.33083/joghat.2022.141>
- Kördeve, M.K. (2016). Sağlık turizmine genel bir bakış ve Türkiye’nin sağlık turizmindeki yeri. *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, 2(1), 51-61.
- Kuşat, N., & Esen, E. (2022). Sağlık turizmi perspektifinden Türk sağlık sektörü rekabet gücü. *Uluslararası Global Turizm Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 37-50.
- Oğuzbalaban, G. (2019). Termal turizm konulu lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizi. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(4), 1012-1027. <https://doi.org/10.26677/TR1010.2019.225>
- Orhan, F. (2022). Bibliometric analysis of health tourism publications by science mapping method: Bibliometric analysis of health tourism. *Journal of Social and Analytical Health*, 2(1), 33-47. <https://doi.org/10.5281/zenodo.6356415>
- Özbek, T. (1991). Dünya’da ve Türkiye’de termal turizmin önemi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 15-29.
- Özkurt, H. (2007). Sağlık turizmi tahvilleri. *Maliye dergisi*, 152(1), 122-142.
- Özsarı, S. H., & Karatana, Ö. (2013). Sağlık turizmi açısından Türkiye’nin durumu. *Kartal Eğitim ve Araştırma Hastanesi Tıp Dergisi*, 24(2), 136-144. <https://doi.org/10.5505/jkartaltr.2013.69335>
- Özer, Ö., & Sonğur, C. (2012). Türkiye’nin dünya sağlık turizmindeki yeri ve ekonomik boyutu. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(7), 69-81.
- Pikkemaat, B., Peters, M., & Bichler, B., F. (2019). Innovation research in tourism: Research streams and actions for the future. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 41, 184-196. <https://doi.org/10.1016/j.jhtm.2019.10.007>
- Pirhan, Ş., & Eter, M. (2022). Türkiye’ de sağlık turizmi alanında 2000-2020 yılları arasında yayımlanan akademik çalışmaların bibliyometrik analizi. *Bingöl Üniversitesi Sağlık Dergisi*, 3(1), 136-49.
- Sağlık Bakanlığı (2012). *Sağlık Turizmi El Kitabı*, MBS Matbaacılık.
- Sarıkaya, F., & Yılmaz, M. (2021). Medikal turizm temalı ulusal lisansüstü tezlerin değerlendirilmesi (2008-2020). *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(4), 2573-2591. <https://doi.org/10.26677/TR1010.2021.88>
- Sevim, E., & Sevim, E. (2019). Medikal turizm tercihinin etkileyen faktörlerin incelenmesi: Türkiye örneği. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 22(3), 633-652.
- Seyhan, F., & Özzybektaş, M. (2021). Sağlık turizmi konusunda yapılan çalışmaların “r tabanlı” bibliyometrix analizi. *Social Sciences Studies Journal*, 7(81), 1569-1586.
- Sharma, A., Rao, P. S., & Pathi, S. (2015). Health tourism and its impact on economy. *IOSR Journal of Humanities and Social Science*, 20(3), 89-92.
- Siner, G., & Torun, N. (2020). Sağlık turizminde termal turizm ve spa-wellness turizminin yeri ve önemi. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (48), 517-533.
- Şahbaz, R.P., Akdu, U., & Akdu, S. (2012). Türkiye’de medikal turizm uygulamaları: İstanbul ve Ankara örneği. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(27), 267-296.
- Şengül, H., & Bulut, A. (2019). Sağlık turizmi çerçevesinde Türkiye’de termal turizm: bir SWOT analizi çalışması. *ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi*, 4(1), 55-70.
- Temizkan, P., Çiçek, D., & Özdemir, C. (2015). Sağlık turizmi konusunda yayınlanan makalelerin bibliyometrik profili. *Journal of Human Sciences*, 12(2), 394-415.
- Tontus, H.Ö. (2018). Sağlık turizmi tanıtımı ve sağlık hizmetlerinin pazarlanması ilkeleri üzerine değerlendirme. *Disiplinlerarası Akademik Turizm Dergisi*, 3(1), 67-88. <https://doi.org/10.31822/jomat.412322>
- Üner, T. (2023). Wellness turizmi: Web of Science veri tabanında bibliyometrik bir analiz. *Journal of Tourism Research Institute*, 4(2), 49-74.
- Üstün, U., & Demir Uslu, Y. (2022). Türkiye’nin sağlık turizminde tercih edilme nedenleri üzerine bir çalışma: Medikal turizm endeksi. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 33, 344-353. <https://doi.org/10.31590/ejosat.1020647>